

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ ÇALIŞMALARI : 1950-1960 DÖNEMİ

H. Bayram Kaçmazoğlu

1950-1960 döneminde yapılan sosyoloji çalışmalarına bakıldığında, bu dönemi «fetret devri» olarak nitelenmek yerinde olur. Zira, dönemi başka dönemlerle karşılaştırdığımızda, yapılan çalışmalar nitelik ve nicelik bakımından oldukça yetersizdir. Bu dönemde verimli çalışmalar yapılmaması yanında, yapılan çalışmaların bir kısmı da «yasak savma» anlayışının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa, bu dönemin bir öncesi ve sonrasında rastlanan çalışmalar, üretilen fikirler ve bu fikirlerin orijinalliği 1950'li yıllarla karşılaştırılamayacak kadar zengindir. 1940'ların «ses getiren» çalışmaları ile 1960'lı yılların her biri bir düzen öneren, romantik ve inançlı rejim tartışmaları ve bu tartışmaların işlendiği makale, dergi ve kitap bolluğuna 1950'li yıllarda rastlanmamaktadır. 1940'lı ve 1960'lı yılların, özellikle 1960'lı yılların yaratıcı ve karşılıklı tartışmaya açık görüşleri ile insanı hayatın gündelik sorunlarından çekip alan, kendine bağlayan fikir akımlarının çekiciliğini, 1950'li yıllarda bulmak mümkün değildir.

1940'lı yıllarda *İnsan Dergisi* ile Hilmi Ziya Ülken; *Yurt ve Dünya Dergisi* ile Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes; *Adımlar Dergisi* ile Behice Boran sosyoloji adına hem alan ve hem de teorik araştırmalar yaparak sosyolojinin gündemini belirlemiş, önemli konuları tartışmaya açmışlardır. 1950'li yıllarda ise Hilmi Ziya Ülken, sosyolojiden çok felsefi çalışmalara dalmış, çeşitli siyasal kaygılarla eski ilgilerini terketmek zorunda kalmış günah çıkarmak için «reddiye»ler kaleme almıştır¹. Başka bir ifade ile 1940'la-

---

1 . Bu konuda H. Z. Ülken'in *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* adlı eserini örnek gösterebiliriz.

rın pratik sosyoloji çalışmalarını insan felsefesi ile temellendirmeye çalışan, *Sosyoloji Dergisi* ile Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarına öncülük eden, *İnsan Dergisi* ile siyasal ve sosyal konuları tartışmaya açan H. Z. Ülken, 1950'li yıllarda sosyoloji alanındaki yaratıcılığını neredeyse kaybederek, genel felsefe alanındaki mevcut bilgileri derlemeye yönelmiştir. Yine 1940'lı ve 1960'lı yılların iki önemli ismi Behice Boran ve Niyazi Berkes 1950'li yıllarda ülkemizde tek makale bile yayınlamamışlardır².

1950'li yıllara imzasını atan ve sosyoloji adına dönemin yıldızı haline gelen isim, sosyal psikolog Mümtaz Turhan'dır. Turhan, bu dönemde klasik psikoloji çalışmalarını bir yana bırakarak Türkiye sosyolojisinin «her dönem» en önemli çalışma alanı olan toplumsal değişme ve Batılılaşma konuları ile uğraşmıştır. Turhan'ın bu dönemde öne çıkmasının başlıca nedenleri arasında, siyasal olarak barışık olduğu bir görüşün iktidarda olması ile, bu iktidarın eski yönetimin uygulamalarına karşı takındığı tavrın Mümtaz Turhan'ın fikirleri ile örtüşmesinde aramak gerekir. Başka bir ifade ile, C. H. P.'nin 1920'li yıllardaki teorisyeni Ziya Gökalp'ın görüşlerini belli ölçüde 1950'li yıllara taşıyan Mümtaz Turhan, fikirleriyle D. P. iktidarına yol göstermiştir³. Ayrıca «küçük Amerika» hayalleri kuran D. P. iktidarına, Mümtaz Turhan, batıdan bilimsel zihniyet ve teknik unsurların alınması önerisiyle Batılılaşmanın nasıl gerçekleşeceğini anlatmaya çalışmıştır.

1950'li yıllarda Türkiye'de sosyolojinin bir «fret devri» yaşamasının nedenlerini şöyle açıklamak mümkündür : 1940'lı yıllarda sadece Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde bulunan sosyoloji kürsülerinden Ankara'daki kürsünün kapatılması ve kürsü üyelerinin Üniversiteden uzaklatılarak yargılanmaları, sosyoloji dünyasında çok yönlü sonuçlar doğurmuştur. Sosyoloji kürsülerinden biri fonksiyonlarını tamamen yitirirken, diğer kürsü de bu olay-

2 1960'lı yıllarda Behice Boran Ortadoks Marksistlerin önde gelen liderlerindedir. Niyazi Berkes'de yine aynı yıllarda Yön-Devrim gurubu içerisinde önemli bir isimdir. 1950-1960 döneminde Niyazi Berkes, Kanada'nın Mc Gill Üniversitesinde çalışmaktadır ve bu yıllarda «*Turkish Nationalism and Western Civilization : Selected Essays of Ziya Gökalp*» adlı kitabını yayınlamıştır.

3 Örneğin dil devrimi köy enstitüleri, imam-hatip-ilahiyat liseleri, bireycilik gibi konularda Mümtaz Turhan'ın görüşleri ile DP'nin uygulamaları örtüşmektedir.

dan kendi hesabına gerekli dersleri çıkarmıştır. Bu sırada Ankara Üniversitesi'nde sosyologlardan boşalan kadrolara asıl alanları sosyoloji olmayan kişilerin atanması ile sosyoloji adına «yasak savılmıştır». Ankara'da Behice Boran, Niyazi ve Mediha Berkes'lerin; İstanbul'da H. Z. Ülken'nin asistanı Hasan Tanrıku'tun yaşadıkları⁴ 1940'ların en çok okunan ve tanınan sosyoloğu Hilmi Ziya Ülken'i pasifize etmiş ve çeşitli baskılarla siyasal düşüncelerinde değişime yol açmıştır. Bu olaylar diğer sosyologlar üzerinde de etkili olmuş ve sosyologlar özellikle ikincil konularla uğraşmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda, 1960'dan sonra önemli sosyoloji çalışmalarına imzasını atan Mübeccel Belik Kıray, 1950'li yıllarda üniversiteye alınmamış ve üniversiteden uzak tutulmak için her türlü yola başvurulmuştur⁵. 1950'de iktidarın değişmesi ile «eski iktidar seçkinleri» arasında değerlendirebileceğimiz bazı sosyologlar da kırıklığına uğrayarak uzun süre bocalamışlardır.

Bu çalışmada ele aldığımız sosyal psikologlardan Mümtaz Turhan'nın özellikle toplumsal değişme ve Batılılaşma konularını incelediğini belirtmiştik. Turhan'la birlikte bu dönemde öne çıkan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun da sosyolojinin hemen hemen her dalı ile ve özellikle sosyal siyaset konusuyla uğraştığını belirtmeliyiz. Yine bu dönem sosyologlarının çoğunluğu Batılılaşmayla ilgili pek çok şey kaleme almışlardır.

Döneme damgasını vuran konu köy sosyolojisidir. 1950-1960 dönemindeki sosyologların çoğunluğu köy sosyolojisiyle ilgili teorik ve pratik çalışmalar yapmış, hatta bazı sosyologlar Selahaddin Demirkan örneğinde olduğu gibi, sadece bu konu ile ilgilenmişlerdir. Köy sosyolojisi ile ilgilenen diğer sosyologlar ise şunlardır: Cahit Tanyol, İbrahim Yasa, Mümtaz Turhan, Nermin Erdentuğ⁶

4 Hasan Tanrıku'tun başına gelenler için bakınız; Aziz Nesin, *Benim Delilerim*, İstanbul, 1989, S. 53-60. Ayrıca, H. Bayram Kaçmazoğlu, «Hasan Tanrıku'tun Eksik Kalan Fikirleri Üzerine», *Toplumbilim*, Sayı : 2, Ekim 1993, S. 93-101.

5 Çift doktoralı Kıray'ın asistanlık konusunda İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat ve İktisat Fakültelerinde başına gelenler için bakınız; Kongar, *Türk Toplum Bilimcileri I*, İstanbul, 1982, S. 443-444.

6 Nermin Erdentuğ sosyolog olmadığı halde, 1950-1960 döneminde Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarına egemen olan köy sosyolojisiyle ilgilenmesi nedeniyle çalışmaya dahil edilmiştir.

Cavit Orhan Tütengil ve Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal, Tahsin Demiray ve daha pek çok sosyolog.

Bu dönemde incelediğimiz sosyologlardan C. Tanyol, milliyetçilik, din, örf ve adetler, sanat ve edebiyat; H. Z. Ülken, düşünce tarihi, sosyoloji tarihi, felsefe, şehirleşme, dil, din, sosyal siyaset; Oğuz Arı, göç sosyolojisi; Amiran Kurtkan, sosyal psikoloji ve antropoloji; C. Orhan Tütengil, toplumsal değişme, eğitim, Türk sosyolojisi; Tahir Çağatay, ekonomi, eğitim, iletişim, siyaset; Tahsin Demiray, iç ve dış politika konularına ağırlık vermişlerdir.

1950-1960 dönemi sosyologları klasikleşmiş sosyoloji bilgilerini kitaplaştırırken, tartışmaya açık ya da daha olgunlaşmamış, gelişme döneminde olan fikirlerini dergiler de yayınlamışlardır. Bu dönemde sosyologların yazdıkları başlıca dergiler şunlardır: *Sosyoloji Dergisi*, *İş ve Düşünce Mecmuası*, *Sosyal Siyaset Konferansları*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, *Bilgi Mecmuası*, *Dünya ve Türkiye*, *Türk Ekonomisi*, *Kemalizm*, *Gayret*, *Yücel*, *Türk Düşüncesi*, *Türk Yurdu*, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, *Siyasi İlimler Mecmuası ve Sosyoloji Dünyası*'dır. Yine bu dönemde, sosyologlarımızın bir kısmı gündelik gazetelere de makaleler yazmışlardır. Bunlardan Cahit Tanyol ve Hilmi Ziya Ülken *Yeni Sabah'a* Cahit Tanyol *Cumhuriyet'e*, Z. F. Fındıkoğlu *Yeni İstanbul'a*, C. Orhan Tütengil *Dünya'ya* yazı yazmışlardır.

Üniversitelerin, çıkardığı dergilerde teorik konuları ele alan sosyologlar, piyasadaki dergilere siyaset, Batılılaşma, din, ekonomi, eğitim gibi gündelik sorunlara ilişkin yazılar yazmışlardır.

1950-1960 döneminde sosyologlar arasında 1940'lı ve 1960'lı yıllarda olduğu gibi siyasal açıdan belirgin bir kutuplaşma görülmez. Daha doğrusu bu dönemde «sol»da sayılabilecek herhangi bir sosyolog olmadığından, incelediğimiz sosyologlar arasında herhangi bir çatışma veya bazı dergileri diğerlerine yeğleme söz konusu değildir. Örneğin, bu dönemin önde gelen «sağ» fikir dergilerinden *Türk Yurdu* ve *Türk Düşüncesi*'nde Mümtaz Turhan, Cahit Tanyol, Z. F. Fındıkoğlu, H. Z. Ülken, Tahir Çağatay yazarken; *Bilgi Mecmuası*'nda Mümtaz Turhan, Cavit Orhan Tütengil, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Cahit Tanyol birlikte yazmaktadır.

1950-1960 döneminde sosyolojiyle doğrudan ilgili olan üç dergiden söz edilebilir. Bunlar; Hilmi Ziya Ülken'in müdürlüğünü yaptığı *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 1949'da kurulan Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin yayın organı olan *Sosyoloji Dünyası* ve Fındıkoğlu'nun Türkiye Harsi ve İctimai Araştırmalar Derneği adına çıkardığı *İş ve Düşünce Mecmuası*.

Bu açıklamalardan sonra, 1950'li yıllarda Türkiye sosyolojisinin neden «fetret devri» yaşadığı ve neden Mümtaz Turhan'la Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun öne çıktıkları bir ölçüde anlaşılabilir olmaktadır.

Girişten de anlaşılacağı üzere, bu araştırmamızın konusunu, 1950-1960 döneminde Türkiye'de yapılan sosyoloji çalışmaları oluşturmaktadır. Diğer dönemlerde olduğu gibi 1950-1960 döneminde de sosyolojinin alt alanlarında pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak, yapılan çalışmaların bir kısmı eksik ve yetersiz kalmış, doyurucu olamamıştır. Yine de yapılan her çalışmayı Türk sosyolojisi adına bir kazanç sayıyor, dönemi incelemeye sosyolojinin ülkemizdeki kurucusu ve en önemli isimlerinden Ziya Gökalp'le ilgili olarak yapılan yayınlarla başlamak istiyoruz. Bu bölümü yazarken amacımız, Ziya Gökalp'in fikirlerini yeniden tartışmaya açmak değil, Gökalp'in 1950-1960 dönemi sosyologlarının yazılarına nasıl yansıdığını, nasıl algılandığını, nasıl yorumlandığını ortaya koymaktır⁸.

1955 yılında, Türkiye Muallimler Birliği, Z. F. Fındıkoğlu'nun 1924 yılından 1954 yılına kadar Ziya Gökalp hakkında yazdığı makaleler ile verdiği konferansları bir araya getirerek kitap olarak yayınlamıştır⁹. Bu kitap, Fındıkoğlu'nun Ziya Gökalp üzerine yazdığı ne ilk ne de son eserdir. Fındıkoğlu'nun Ziya Gökalp hakkında yazdığı kitaplardan ilk ikisi yabancı dilde kaleme alınmıştır¹⁰.

7 1940'lı yılların sosyoloji çalışmaları ve eleştirisi için bakınız; H. Bayram Kaçmazoğlu «1940-1950 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi», *Sosyoloji Dergisi*, 3. dizi; 2. sayı, İstanbul, 1991, S. 1-48.

8 Prens Sabahattin ve diğerleri de aynı anlayışla ele alınacaktır.

9 Bu kitapta yer alan makale ve konferansların 1950 yılı öncesine ait olanları çalışmamızda değerlendirmeye alınmamıştır.

10 Bunlar; *Les Sociologues Turcs : Ziya Gökalp*, 1935, *Collection de l'Action ve Ziya Gökalp, Sa Vie et sa Sociologie : Essi sur l'Influence de al Sociologie française en Turg lie*, 1935, Edition Bergerlevrault.

Fındıkoğlu, «Ziya Gökâlþ ve Sosyal Meselelerimiz» adlı makalesinde, Ziya Gökâlþ'in; (a) «bir memleket hukukiyatı için yegane yolun içtimai realitenin tetkikinden» fikrine dayanarak hukuk sosyolojine, (b) dini, ahlaki, siyasi, kurumlarla birlikte ekonomik kurumların önemine, (c) dini kurumların tabiliğini ve zarureti kabul ederek dinlerin milli renklere ve görüntülere sahip olmasının gerekliliğine inandığını belirtmektedir¹¹.

Dinsel ibadette kullanılan dilin milli olması gerektiği görüşünün en önemli temsilcisi olarak Ziya Gökâlþ'i gören Fındıkoğlu, bu görüşün halk tabanı tarafından desteklenmediğini ortaya koyan belirtiler nedeniyle, yani «toplumsal vicdan»ca desteklenmeyen böyle bir hareketi, Ziya Gökâlþ'in sosyolog olarak işletmediğini ve ibadetin Türkçeleştirilmesine çalışmadığını yazmaktadır¹².

Fındıkoğlu, 1954 yılında yazdığı bir makalesinde de Gökâlþ okulunun çeşitli temsilcilerinden söz etmiştir. Buna göre; Prof. Fuat Köprülü Ziya Gökâlþ sosyoloji okulunun edebiyat kolunu, Prof. Necmeddin Sadık siyasi sosyoloji kolunu, M. Tekinalp ekonomi sosyolojisi kolunu, Ali Nüzhet Göksel de kültür sosyolojisi kolunu temsil etmektedir. Fındıkoğlu'na göre, A. Nüzhet Göksel, Ziya Gökâlþ sosyoloji okulunun kültür ve dil sosyolojisi alanında çalışmalar yapan ilk isimdir. Göksel, aynı zamanda Ziya Gökâlþ'in hayatıyla ilgili bir çok kitabın da yazarıdır¹³.

Fındıkoğlu'nun Ziya Gökâlþ'le ilgili yapıtlarına ve makalelerine ilaveten, dönemin diğer sosyologları da ünlü düşünürle ilgili olarak kitap ve makaleler kaleme almışlardır. Bu kitap ve makalelere geçmeden önce 1950-1960 döneminde Ziya Gökâlþ'le ilgili olarak yayınlanan beş eserin adından da söz etmek istiyoruz. Bunlardan ilki, felsefeci Mehmet Emin Erişilgil'in 1951 yılında yayınladığı *Bir Fikir Adamının Romanı : Ziya Gökâlþ*, ikincisi, 1956 yılında yayınlanan Şevket Beysanoğlu'nun *Ziya Gökâlþ'in İlk Yazı Hayatı*

11 Z. F. Fındıkoğlu, «Ziya Gökâlþ'ten İntikal Eden Sosyolojik Meseleler», *İş Mecmuası*, Cilt : 21, Sayı : 161, 1 Ocak 1955, S. 20.

12 Z. F. Fındıkoğlu, Ziya Gökâlþ, İstanbul, 1955, S. 141-146. Aynı eser 1956 yılında *Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Dergisi* tarafından yeniden yayınlanmıştır.

13 Z. F. Fındıkoğlu, «Ziya Gökâlþ Mektebi ve Ali Nüzhet Göksel», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 90-91, Ekim-Kasım 1954, S. 3-6.

üçüncüsü, *Ziya Gökalp Müzesi*, dördüncü ve beşinci kitaplar da, A. Nüzher Göksel'in 1952 yılında yayınladığı *Ziya Gökalp Antolojisi* ile 1953 tarihinde yayınladığı *İki Şair İki Alim*'dir.

İncelediğimiz dönemde Ziya Gökalp'le ilgili olarak kitap yazan sosyologlardan biri de Cavit Orhan Tütengil'dir. Tütengil, ilk defa 1956 yılında ayınladığı *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*¹⁴ adlı eserini, 1960'lı yıllarda yeni ilavelerle iki kez daha yayınlamıştır. Tütengil bu eserinde, Gökalp'le ilgili olarak çeşitli dergilere yazdığı makalelerini toplamıştır¹⁵.

Tütengil, Ziya Gökalp'le ilgili olarak yazdığı makalelerden birinde Gökalp'in hayatını anlatırken, bir başka makalesinde onun takma adlarını sıralamakta¹⁶ ve yine bir başka yazısında, kadını toplum içinde erkekle eşit kabul ettiğini belirtmektedir¹⁷.

Tütengil, Gökalp'i; (a) sosyolojinin Türkiye'deki kurucusu, (b) sosyolojide tarih şurunu kullanarak Türk toplumunu ve kurumlarını inceleyen bir bilim adamı, (c) emperyalist anlamda ırkçılığı ve turancılığı benimsemeyen kültür milliyetçisi, (d) modern aile, kadın hakları ve hukuku, özerk üniversite, Türkçe Kur'an ve ezan gibi 1950'lerde bile ilerici ve geçerli fikirlere sahip bir sosyolog olarak selamlarken¹⁸, Fındıkoğlu'nun Türkçe Kur'an ve ezan konusunda Gökalp'e atfettiği görüşlere katılmadığını da belirtmiş olmaktadır.

Bu dönemde Gökalp konusunu ele alan ve ona hayranlığını duygulu cümlelerle dile getiren bir başka sosyolog da Cahit Tanyol'dur¹⁹. Gökalp'in siyaset adamı ile bilim adamı rolünü idealist bir yol gösterici şeklinde birleştirdiğini vurgulayan Mümtaz Tur-

14 Cavit Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*, İstanbul, 1964.

15 Cavit Orhan Tütengil, «Ziya Gökalp Üzerine Notlar», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956, S. 101-105.

16 Cavit Orhan Tütengil, «Ziya Gökalp'in Yazılarında Görülen Değişik İmzalar ve Takma Adlar», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 9, İstanbul, 1954, S. 164-168.

17 Cavit Orhan Tütengil, «Ziya Gökalp ve Kadınlık», *İş Mecmuası*, Sayı : 43, Kasım 1952, S. 69-83.

18 Cavit Orhan Tütengil, «Ölümünün 26 Yılında», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 43, 1 Kasım 1950, S. 12-13.

19 Cahit Tanyol, «Ziya Gökalp'in Ahlaki Şahsiyeti», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 68, 1 Aralık 1952, S. 12-13.

han ise, Gökalp'in fikirlerinin dün ve bugün olduğu gibi gelecekte de geçerliliğini koruyacağını, bunun en güzel kanıtlarının garplılaşmaya ait fikirleriyle eğitim hakkındaki tavsiyeleri olduğunu söylemektedir²⁰.

Tanyol, Gökalp'in kabataslak bir milliyetçilik anlayışını Türkçülüğe bağlamak istediğini belirterek bu konudaki görüşlerini şöyle sürdürür : Gökalp, milliyetçilikle Türkçülük arasında bir fark görmüyor, tarihe Türkçü gözü ile bakıyordu. Bu anlayış daha sonra bilimsel ve tarihsel realitesi olmayan sakat bir ırkçılığa yol açmıştır. Ancak Gökalp ırkçı değildir. Fakat şematik ve teorik tarih anlayışı ile siyasi Türkçülük ve milliyetçiliği birbirine karıştırmıştır²¹. Fındıkoğlu ise Tanyol'dan oldukça farklı olarak şunları belirtmektedir : Türkçülük, Gökalp'te ortodoks bir görüşle ele alınmamıştır. Gökalp'in terminolojisinde «Türkçülük» adeta «bu toprağın kendi meseleri üzerine eğilme»sidir²².

Hilmi Ziya Ülken ise, Gökalp tarafından altı çizilen ve daha sonra da Mümtaz Turhan tarafından da sürdürülen kültür ve medeniyet ayrımına katılmamakta ve bu ayrımı şiddetle reddetmektedir. Ülken'e göre; (a) her kültür hem maddi ve hem de manevidir, (b) bireylerin değil, toplumun eseridir, (c) insanın kültür yaratıcısı olması nedeniyle, kültür evrenseldir ve insanların içinde yaşadıkları yer ve yaşayış tarzı nedeniyle genel bir özelliğe sahiptir, (d) her kültür, insanın yaradışının devamlı eseri olması nedeniyle sabit; gelişme, başka kültürlerle karşılaştıklarında çatışma, içe kapanma ve geri çekilme eylemleri nedeniyle dinamiktir²³.

Ülken'e göre, bir kültür çevresi daha üstün bir kültür çevresinin etkisiyle yaratıcılığını kaybeder. Yaratıcılığını kaybeden kültür çevresi yaratıcı kültürün taklitçisi durumuna düşer. Bu du-

20 Mümtaz Turhan, «Ziya Gökalp», *Türk Yurdu*, Sayı : 238, Kasım 1954, 12-13.

21 Cahit Tanyol «Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük», *Türk Yurdu*, Sayı : 245, Haziran 1955, S. 904-906.

22 Z. F. Fındıkoğlu, «İktisadi Türkçülük ve İktisad Meclisi Meselesi», *Türk Yurdu*, Sayı : 255, Nisan 1956, S. 736.

23 H. Z. Ülken, «Kültür ve Medeniyet», *Türk Düşüncesi*, Sayı : 13, 1 Aralık 1954, S. 7-8.

rumdaki kültürler gittikçe gerilemeye, içe kapanmaya mahkumdur²⁴.

Görüldüğü gibi 1950-1960 döneminde Türk sosyologlarının ele aldıkları konuların başında Ziya Gökalp ve onun fikirlerinin tartışılması gelmektedir. Doğaldır ki, Gökalp'in ele alındığı yerde ikinci bir tartışma konusunu Prens Sabahattin oluşturacaktır. Prens Sabahattin ve ekolü Science Sociale 1950'lere kadar Ziya Gökalp'in fikirlerinin resmi ideolojiyle bütünleşmesi nedeniyle hep Durkheim okulunun gölgesinde kalmış; okullara, üniversitelere ve resmi kurumlara sokulmamıştır. Bu yasakçı anlayış, aslında ekolün görüşlerinden değil, de bu okulun Türkiye'deki temsilcisi Prens Sabahattin'in hanedan kökenli oluşundan ve ademi merkezîyetçi anlayışın ülkemiz koşullarında azınlık çıkarlarına hizmet edeceği kaygısından kaynaklanmaktadır. Ancak, II. Dünya Savaşı'ndan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kazançlı çıkması, buna bağlı olarak, Türkiye'nin bu ülkelerle daha yakın ilişkilere girmesi, askeri ve siyasi açıdan işbirliği yapmaya başlaması Science Sociale ekolünün Türkiye'de yeniden doğmasına yol açmıştır.

Science Sociale ekolünün 1950'lerde yeniden doğuş nedenleri arasında dünya konjoktüründe meydana gelen değişimler ve buna bağlı olarak Türkiye'nin Batı bloku ile askeri-siyasi açılardan bütünleşme çabaları yanında, iç siyasette meydana gelen bazı gelişmelerin de önemli rolü vardır. Ekonomik açıdan devletçi C. H. P.'nin yerine «liberal ve bireyci» D. P.'nin iktidara geçmesi, yıllarca liberal-sağ partilerle kader birliği yapan ekolün yeniden doğmasına yardımcı olmuştur²⁵. Başka bir anlatımla, liberal ideolojiye sahip D. P., 1950 Mayıs'ında iktidarı ele alınca, sağ partilerle organik ilişki içerisinde bulunan Prens Sabahattin'in devamçıları daha serbest bir çalışma ortamına kavuşmuşlardır.

Bu dönemde Gökalp'in bazı görüşleri defalarca ve altı çizilerek vurgulanırken hiç kimse Durkheim okulundan söz etmemektedir²⁶.

24 Ülken, a.g.m., S. 9.

25 Z. F. Fındıkoğlu, «Bugünkü Türk Tefekkürü ve Başlıca Cereyanları V», *Türk Yurdu*, Sayı : 247, Ağustos 1955, S. 84.

26 Durkheim sosyolojisinin ülkemizdeki etkilerini anlatan genel sosyoloji kitapları ile Ülken'in bazı makalelerini unutmadan,

Oysa 1950'li yılların hemen başlarında Nurettin Şazi Kösemihal, Paul Descamps'ın *Tecrübi sosyoloji* adlı kitabını Türkçeye çevirmekte ve bu okulun genel özelliklerini tanıtmaktadır²⁷. Cavit Orhan Tütengil de, 1949 yılında *Sosyoloji Dergisi*'nde yayınladığı «Prens Sabahattin» adlı makalesini²⁸, 1954 yılında biraz daha genişleterek kitap haline getirmiştir²⁹. Böylece, 1911 yılında Ahmet Sanih ve S. Lütfi'nin Demolins»den çevirdiği *Yollar, 1912»de A. Fuat ve A. Naci»nin tercüme ettiği Anglo-Saksonların Esbabı Muvaffakiyeti Nedir?* ve yine 1912»de Demolins»den A. M. N.»nin çevirdiği *Mevki-i İktidar* adlı eserlerden sonra 1950»lere kadar Türkiye»deki sosyoloji çalışmalarına ilişkin olarak yayınladıkları makalelerin satır aralarında geçiştirilen Prens Sabahattin ve Science Sociale ekolü, 1950 yılından itibaren hızlı bir ivme kazanarak «İçtimaiyat» kitaplarına girmiştir³⁰.

1957 yılına gelindiğinde, Türk Sosyoloji Cemiyeti, *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı* adıyla 12 Aralık 1957'de İstanbul'da bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantıda sunulan tebliğleri *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı : Dünyada ve Türkiye'de Tesirleri* adıyla yayınlamıştır. Bu toplantının hemen ardından 1958 yılında, yine bir Science Sociale ekolü mensubu olan Selahaddin Demirkan, *Tecrübi Sosyolojiye Giriş* adlı kitabını yayınlamıştır.

Bu verilerden sonra şunu söylemek artık mümkündür : 1950-1960 döneminde ürün veren sosyologların hemen hemen hepsi deneysel sosyoloji ekolünün ya içerisinde yer almış ya da ekole sempati duyarak bu ekolün yerleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan Tahsin Demiray ve Selahaddin Demirkan ekolün doğrudan içerisinde yer alırken; Oğuz Arı, Amiran Kurtkan, Cavit Orhan Tütengil, Cahit Tanyol, Mümtaz Turhan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal, İbrahim Yasa,

27 Paul Descamps, *Tecrübi Sosyoloji*, Çeviren : N. Ş. Kösemihal, İstanbul, 1950. Aynı eserin 2. baskısı 1965 yılında *Deneysel Sosyoloji* adıyla yayınlanmıştır.

28 Sözü edilen makalelere Cahit Tanyol'un 1949 yılında *Sosyoloji Dergisi*'nde yayınlanan «Prens Sabahattin, İçtimai Monoğrafi» adlı çalışmasını da eklemek gerekmektedir.

29 C. O. Tütengil, *Prens Sabahattin*, İstanbul, 1954.

30 Z. F. Fındıkoğlu, *İçtimaiyat : Metodoloji Nazariyeleri*, Cilt : II, İstanbul, 1951 (1961).

Turhan Yörükân ve Ayda Yörükân çeşitli yazılarıyla ekole olan sempatilerini dile getirmişler ve ekolün yaklaşım tarzını benimsemişlerdir.

Ülkemizle ilgili sosyoloji çalışmalarında, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'den sonra hemen akla gelen üçüncü isim Mehmed İzzet'tir³¹. 1950-1960 döneminde Fındıkoğlu ve Ülken tarafından *İş Mecmuası*'nda kaleme alınan iki ayrı makalede Mehmet İzzet, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'den sonra üçüncü büyük sosyolog ve filozof olarak takdim edilmektedir³². Hatta, Hilmi Ziya'ya göre, İzzet kısa süren ömründe ve çok kısa süren fikir hayatında bıraktığı mahdut eserinin her parçasıyla filozof olduğunu göstermektedir³³.

Sosyolojinin ülkemizdeki tarihçesi üzerine bu dönemde yapılan çalışmalardan da söz etmek gerekmektedir. Bunlar : Z. F. Fındıkoğlu'nun «Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz» ile H. Z. Ülken'in «Sociology in Turkey»dir.

1950-1960 dönemi Türkiye sosyolojisinin Science Sociale ekolü etkisiyle ele alıp yoğun bir şekilde uğraştığı konuların başında köy sosyolojisi çalışmaları gelmektedir. Hatta, köy sosyolojisi çalışmaları döneme damgasını vurmuştur. 1919'larda Science Sociale ekolü mensuplarınca başlatılıp 1930'lara kadar sürdürülen ve 1940'lı yıllarda özellikle Ankara ve İstanbul ekollerinin üstlendiği köy sosyolojisi çalışmaları, 1950'li yıllarda «altın dönemi»ni yaşamıştır.

1940'ların sonlarına doğru Ankara ekolünün Üniversite'den ve sosyoloji alanından tasfiyesine karşın, köy sosyolojisi çalışmaları,

31 Mehmet İzzet'in 1923 yılında yayınlanan *Milliyet Nazariyeleri, ve Milli Hayat* adlı baş yapıtı, 1969 ve 1981 yıllarında 2. ve 3. baskısı yapılmıştır. Mehmet İzzet'le ilgili bazı yayınlar ise şunlardır. Orhan Türkoğlu, «Mehmet İzzet'in Sosyolojik Fikirleri», *Atatürk Üniversitesi Yılığ*, Ankara, 1963; Y. Doç. Dr. Coskun Değirmencioğlu, *Mehmet İzzet, Ankara*, 1987; Faruk Kocacık - Emre Kongar, «Mehmet İzzet», (der.) Emre Kongar, *Türk Toplum Bilimcileri II*, İstanbul, 1988.

32 Sözü edilen makaleler : Z. Fındıkoğlu, «Prof. Mehmet İzzeti Anarken *İş Mecmuası*, Sayı : 114, 1 Şubat 1951, S. 55-57 ve Hilmi Ziya Ülken «Filozof Mehmet İzzet», *İş Mecmuası*, Sayı : 170, 1 Ekim 1955, S. 134-135.

33 Ülken, a.g.m., S. 134.

yerli ve yabancı sosyologlarca olanca hızıyla sürdürülmüştür. Üstelik, bu dönemde, etnolog ve sosyal psikologlar da konuyla yakından ilgilenip çeşitli çalışmalar yürütmüşlerdi³⁴.

Dönem sosyologlarının ortak köycülük anlayışları, Türk köylerinin kültürce, iktisatça, sağlıkça, ziraatça kalkınması için bilim, fikir ve siyaset alanlarında çalışmaktır³⁵.

1950-1960 döneminde, başta *Sosyoloji Dergisi* olmak üzere, *Sosyoloji Dünyası*, *İş Mecmuası*, *Türk Düşüncesi*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *Emekli Öğretmen Dergisi* ve daha pek çok dergi köy sosyolojisiyle ilgili araştırmalar, teorik makaleler yayınlanmıştır. Bir önceki dönemde makale boyutunda yapılan çalışmalar, bu dönemde kitap boyutuna ulaşmıştır. 1940'lı yıllarda sadece Niyazi Berkes'in *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*, Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları* ile Selahaddin Demirkan'ın *Köy Nasıl Tetkik Olunur* adlı eserleri yayınlanırken, 1950'li yıllarda makale boyutunda onlarca monografi ve teorik makale ile birlikte bir çok kitap yayınlanmıştır. Bu kitaplara konu olan araştırmaların bir kısmının 1940'lı yıllarda yapılmış olmasına karşın, yayınlanmaları 1950'li yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında İbrahim Yasa'nın *Hasanoğlan Köyü'nün İctimai-iktisadi Yapısı* ile Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişmeleri* adlı eserlerine konu olan araştırmaları sayabiliriz. Bu iki eser dışında 1950-1960 döneminde yayınlanan diğer köy sosyolojisi çalışmaları da şunlardır : İbrahim Yasa'nın *Sindel Köyü'nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı*, *Hasanoğlan : Socio-Economie Structure of a Turkish Village*³⁶ Nermin Erdentuğ'un *Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, *Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki* ve *A Study on Social Structure of a Turkish Village*³⁷, Barbara ve George Helling'in *Rural Turkey* ile

34 Nermin Erdentuğ etnolog, Mümtaz Turhan da sosyal psikologtur.

35 S. Demirkan, «Tanzimattan Günümüze Kadar Köycülüğümüz», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 204-205, Ağustos-Eylül 1958.

36 İbrahim Yasa'nın eseri Hasanoğlan'ın Türkçe baskısına bazı bilgilerin eklenmesinde ibarettir.

37 Nermin Erdentuğ, Sün ve Hal köylerinde elde ettiği verileri bir araya getirerek tek kitap halinde ve İngilizce olarak yayımlanmıştır. Yani Türkçedeki iki kitap İngilizceye tek kitap halinde aktarılmıştır.

yine İbahim Yasa'nın *Problems of Outlying Rural Administration in Turkey*³⁸.

Ayrıca, 1950-1960 döneminde *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*'nde köy sosyolojisi ile ilgili pek çok monografi ve teorik makale yayınlanmıştır. 1950-1960 döneminde, bu dergide yayınlanan ilk monografi H. Z. Ülken, N. Ş. Kösemihal ve C. Tanyol'un ortak imzalarını taşımaktadır³⁹. Yazarların da belirttiğine göre, Antalya'nın «Karataş Köyü Monografisi», Maurice Bures ile Ph. Robert'in köy monografileri için hazırladıkları bir plana göre yapılmıştır. Daha sonra yapılan monografik çalışmaların çoğunluğunda, bazı sapmalara rağmen bu plan uygulanmıştır. Yani, monografilerin çoğu, M. Bures ile Ph. Robert'in hazırladıkları plana göre yapılmıştır⁴⁰.

Köy monografileri içerisinde zaman zaman aile monografileri de yapılmıştır. Örneğin, H. Z. Ülken ve arkadaşları «Karataş Köyü Monografisi»nde üç aile monografisine yer vermişlerdir⁴¹. Köy aileleri üzerine yapılan monografilerin köydeki aileleri, genellikle zengin aile, orta halli aile, fakir aile olarak üç gruba ayırdıkları görülmektedir⁴².

Cahit Tanyol, Güney Doğu Anadolu'da yaptığı bir başka araştırmada, bölgenin köylerini başlıca gruba ayırmaktadır : (a) ağa

38 Köy sosyolojisi konusunda yapılan araştırmaların durumunu ve boyutlarını oldukça alaycı ve gerçekçi bir dille ortaya koyan hikaye için bakınız; Aziz Nesin, «Üniversite Heyetinin bir Köyde Sosyolojik İncelemesi», *Sosyalizm Geliyor Savulun*, İstanbul, 1965, S. 123-134.

39 Prof. Hilmi Ziya Ülken-Doç. Nurettin Şazi Kösemihal-Aşis, Dr. Cahit Tanyol, «Karataş Köyü Monografisi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul 1950.

40 Diğer monografiler : Selahaddin Demirkan'ın «Bağlum Köyünde İşletme Ankara», Cavit Orhan Tütengil'in «İhsaniye Köy İncelemesi», Turhan Yörükankurtutur Cebelin Çatak Köyü Araştırması», Rahmi Taşcıoğlu'nun «Manisa İli Mütevelli Köyü İncelemesi» ve «Manisa İli Kayahoglu Köyü Monografisi», Cavit Orhan Tütengil'in «Keçiller Köyü İncelemesi», Yusuf Kurhan'ın «Eskitaşlı Köyü Monografisi» ve Yenibedir Köyü Monografisi», Hilmi Ziya Ülken-Ayda N. Tanyol'un «Gönen Bölge Monografisi», Mehmet Yurduseven'in «Antalya İhsaniye Köyü İncelemesi», Cahit Tanyol'un «Peşke Binamlısı Köyü».

41 Ülken-Kösemihal-Tanyol, «Karataş Köyü Monografisi» *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul, 1950, S. 85-103.

42 Y. Kurhan, «Yenibedir Köyü Monografisi» ve «Eskitaşlı Köyü Monografisi» *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956.

köyü : aşiret reislerinin köyleri, (b) efendi köyü : şehirli tarafından zapdedilen ve işletilen köyler, (c) halk köyü, (d) karışık köy : yarısı efendi, yarısı halktan oluşan köyler⁴³.

Cahit Tanyol, «Peşke Binamlısı Köyü» incelemesinde, köyün coğrafi konumu ve sosyolojik özelliğini birlikte ele alarak, «dağınık dağ köyü» tanımını kullanmıştır⁴⁴. Yörükân ve Cebe de araştırmalarında, coğrafik konumdan hareketle, «dağ» ve «ova» köyleri sınıflaması yapmaktadırlar⁴⁵.

Sosyoloji Dergisi'nde yayınlanan köy monografilerinin, köylerde topladıkları verileri 18 başlık altında sınıflandırmak mümkündür. 1950-1960 döneminde, bu ortak özellikler yanında, psikoloji içerikli araştırmalar da yapılmıştır. Turhan Yörükân-Turgut Cebe'nin Çatak Köyü araştırmaları ile Mümtaz Turhan'ın Erzurum ve Manyas Gölü çevresinde yapmış olduğu araştırmalar bu gruba girmektedir.

Yörükân ve Cebe'nin 1952 yılında Ankara'nın Kızılcahamam ilçesi Çamlidere nahiyesine bağlı Çatak Köyü'nde yapmış oldukları araştırmanın amacı, önemli kültür değişmelerine maruz kalmış bölgelerde «temel şahsiyet yapısı»nı tesbit etmek, kültür unsurlarını saf şekliyle yakalamak ve bunların şahsiyetin oluşumundaki rolünü ortaya çıkarmaktır. Araştırmacılar bu amaçlarını gerçekleştirmek için Çatak ve çevresindeki köyleri seçmişler, Çatak'tan oldukça uzak bir «dağ köyü» ile bir ova köyü'nü kontrol ve karşılaştırma objesi olarak almışlardır.

Ülken ile Tanyeli'nin yapmış oldukları, Gönen Bölge Monografisi diğer monografi çalışmalarından oldukça farklı ve kapsamlı bir araştırmadır. Bu çalışmada, tarihsel yöntemle ağırlık verilmiş ve Gönen'in kuruluşundan bugüne kadarki tarihine kısaca değinilmiş; bölgede yaşayan Kazak, Rum ve Çerkez kökenli vatandaşlarımızla, Manay, Türkmen ve Rumeli göçmeni Türklerin 19. Yüzyıldan günümüze kadar ki nüfus hareketleri hakkında bazı açıklayıcı bilgiler vermişlerdir.

43 Cahit Tanyol, «Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İctimai Değişmelerin Kontrolü», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959, S. 199.

44 Cahit Tanyol, «Beşke Binamlısı Köyü», S. 17.

45 T. Yörükân-T. Cebe, «Çatak Köyü Araştırması», *Sosyoloji Dergisi*. Sayı : 10-11, İstanbul, 1956, S. 1.

Sosyoloji Dergisi'nde köy sosyolojisiyle ilgili olarak yer alan makalelerden biri de H. Z. Ülken'in kaleme aldığı ve ülkemizdeki köy sosyolojisinin kısa bir tarihini yazdığı *La Sociologie Rurale en Turquie*'dir. Ülken'in bu çalışmasının farklılığı köy konusuyla ilgilenen sosyologlar yanında, köy romanında önemli bir yere sahip olan ve sorunun çeşitli yönlerine işaret eden Y. K. Karaosmanoğlu ile Mahmut Makal'a da yer vermiş olmasıdır⁴⁶.

Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'deki köy sosyolojisi çalışmalarına kısaca değindikten sonra, kendisinin 1938 yılında yayınlamaya başladığı *İnsan Dergisi'nde*, memleketi tanıma sorununa birinci derecede önem verdiğini, Durkheim sosyolojisi yerine tecrübi sosyoloji yolunun tutulmasının doğru olduğu tezini savunduğunu, 1942'de yayın hayatına başlayan *Sosyoloji Dergisi'nde* aile ve köy monografileri yayınladığını belirtmektedir⁴⁷.

Ülken, kadrocuların köy reformları tekliflerinin tarihi maddeciliğe ve devletçiliğe dayandığını belirterek, dağınık ve metod-suz monografiler dışındaki bilimsel köy araştırmalarını iki grupta toplamaktadır : «1- maddi değişmelerin manevi hayatı kat'i surette tayin ettiği tezinden hareket edenler, 2- kültür değişmelerinde daha derin zihniyet tahavvülleri lazım geldiğine kani olanlar»⁴⁸.

Sosyoloji Dergisi'nde ve başka dergilerde yer alan çalışmalarda, konuya metod açısından yaklaşan incelemeler de bulunmaktadır. Bunların başında, Mümtaz Turhan'ın «Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metodlar Hakkında Bazı Düşünceler» adlı makalesi gelmektedir. Turhan'la birlikte Tanyol, Yasa ve Erdentuğ da araştırmalarındaki metodolojik yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır.

Köy araştırmalarının çoğunluğu fonksiyonel esaslara göre yapılmıştır. Bu anlayışı yansıtan araştırmaların başında, Nermin Erdentuğ'un 1950'li yıllarda Elazığ'da *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki* ile *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki* adlı çalışmaları gelmektedir. Erdentuğ'a göre bu metod, maddi ve manevi kültürü, bir takım

46 Hilmi Ziya Ülken, «La Sociologie Rurale en Turquie», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul, 1950, S. 104-116.

47 Hilmi Ziya Ülken, «Türkiye'de Köy Sosyoloji Dünyası : 1, İstanbul 1951, S. 23.

48 Ülken, a.g.m., S. 25.

kültür elemanları yığını olarak ele almamaktadır. Kültür elemanlarının birbirlerine bağlı bir organizma teşkil ettiklerini kabul ederek bunların birbirleriyle ilişkilerini dikkate almaktadır⁴⁹.

Köy sosyolojiyle ilgili araştırmaların bir kısmı, köy topluluklarında meydana gelen toplumsal değişimleri incelemektedir. Bu bağlamda, geleneksel yaşam tarzı, bu yaşam tarzının ortaya çıkarıldığı dünya görüşü, olayları değerlendirme anlayışı gibi kültürel unsurlardaki değişimleri ortaya çıkarılmaya yöneliktir. Kültürel unsurlardaki değişimler ele alınırken, olaya Batılılaşma doğrultusunda yaklaşmış ve Türk toplumunun Batılılaşma sürecinde ne kadar yol aldığını gösteren teoriler oluşturulmak istenmiştir. Bu amaçla yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular, Batı'dan aktarılan bazı «değer yargıları»yla sınırlanmış ve bu yargılara verilen cevaplar doğrultusunda «doğru yol»da olunup olunmadığı belirlenmek istenmiştir. Batılılaşmak zorunlu ve tek istikamet olunca, bazı araştırmacılar, kültürel unsurlarla Batılılaşmayı uzlaştırmak için toplumsal gerçeklikle fazla ilgili olmayan ayrımlar yapma yoluna gitmişlerdir. Örneğin, bu tür çalışmalarda, köylerdeki kültürel değişimler araştırmacılarca gelişmeler- köyün şehirle ilişkisi, kılık-kiyafette, köyün, modern kanunlar, teknik değişimler, bilimsel uygulamalar karşısındaki tutumu, batıl inançlar karşısındaki tavrı, geleneklerin katılığı veya yumuşaklığı, kültürün «sert» ve «yumuşak» yönleri üzerinde durulmuştur. Gerçekten de ele alınan bu konuların bir kısmı Batılı antropologlar ve sosyologlar tarafından «primitive» ya da ilkel toplum adını verdikleri gruplar üzerinde araştırılmış; Türk toplum bilimcileri de aynı konuları köylerimizde tekrarlamışlardır⁵⁰.

Köy sosyolojisi araştırmalarında dikkat çeken bir başka nokta da, 1950'li yıllarda incelenen köylerin neredeyse tamamının Ankara ve Ankara'nın batısında bulunması; Ege, Akdeniz, Trakya ve İç Anadolu bölgelerinde yoğunlaşmasıdır. Bu genellemenin dışına çıkan üç araştırmacıdan Mümtaz Turhan'ın Erzurum, Cahit Tan-

49 Nermin Erdentuğ, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, (3. baskı), Ankara, 1973.

50 Örneğin kültürün «sert» ve «yumuşak» yanlarına ilk defa Prof. F. C. Batleşt dikkat çekmiş ve ülkemizde bu terimin varlığını kanıtlamaya yönelik araştırmaları Prof. Mümtaz Turhan yürütmüştür.

yol'un Gaziantep'in köylerinde çalışmış olmaları, araştırmacıların köken olarak bu bölgeden olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Mümtaz Turhan'ın yaptığı çalışma, planlanarak yapılan bir araştırmadan çok «yaz aylarında» yapılan gözlemlerin derlenmesine dayanmaktadır. Bu iki araştırmacı dışında Ankara'nın doğusunda çalışan bir başka araştırmacı da Nermin Erdentuğ'dur. Erdentuğ'un Elazığ'ın Sün ve Hal köylerinde gerçekleştirdiği sosyal antropoloji ağırlıklı çalışmaları bazı antropologların «primitive» toplumlar üzerine geliştirdikleri görüşleri ülkenin en geri bölgelerinden birinde denetleme kaygısından kaynaklanmaktadır. Barbara ve George Helling'lerin *Rural Turkey* adlı çalışmalarına gelince, bu çalışma, ülkemizde toplanarak Amerika Birleşik Devletleri'ne aktarıldığını sandığımız bilgiler yanında, hiç bir anlam ifade etmeyen, sadece ortalama bilgilerin İngilizce bir özetini oluşturmaktadır.

1950'li yıllarda yapılan köy araştırmalarının bir başka özelliği de, tasvire ağırlık verilip yoruma gidilmemesidir. Bu dönemde pek çok araştırmacının köy konusu ile ilgilenmesine rağmen bunlardan sadece Tanyol ve Turhan'ın geleceğe dönük yorumlar yaptıklarını görmekteyiz. H. Z. Ülken ise teorik önerileri ile dikkat çekmektedir. Bir başka nokta da, incelenen köylerin çoğunluğunun göçmen ve etnik gruplara ait köylerden oluşmasıdır.

1950'li yıllarda yapılan köy araştırmalarının en önemli özelliği, Batılılaşma eğilimlerini ortaya çıkarma yanında, 1940'lı yıllarda Ankara Ekolü sosyologlarının köy araştırmaları ile vardıkları sonuçları çürüten veriler elde etmektedir. Niyazi Berkes, Behice Boran ve Mediha Berkes'in öne sürdükleri görüşlerin geçersizliğini kanıtlamaya, onların tam karşısında yer alan açıklamalara ulaşmaya çalışan araştırmacıların başında Mümtaz Turhan gelmektedir. Turhan Ankara Ekolünün maddi değişmelerin manevi hayatı kesin şekilde etkilediği tezine karşılık, kültür değişmelerinde daha derin zihniyet değişimlerinin gerekli olduğu tezini öne sürmektedir⁵¹.

Ziya Gökalp'in Doğu uygarlığından Batı uygarlığına geçiş bağlamında ele aldığı Batılılaşma olayını, Mümtaz Turhan, kültür değişimleri bağlamında ele almakta ve Türkiye'deki köylerin Ba-

51 Ülken, «Türkiye'de Köy Sosyolojisi», S. 25.

tılılaşma potansiyellerinin ne durumda olduğunu, kültürel değişme süreciyle belirlemeye çalışmaktadır. Görüşlerinin önemli bir kısmını Malinowski'nin *The Dynamics of Cultural Change* adlı eserine dayandıran Mümtaz Turhan'a göre, kültürel değişme, bir toplumun gelişmesinde en önemli faktördür ve bir toplum düzeyinin bir tipten başka bir tipe doğru dönüşmesini sağlar. Birbirinden farklı iki kültürün karşılaşmasıyla başlayan kültürel değişme dominant kültüre doğru gerçekleşir. İki ya da daha fazla toplumsal grubun etkileşimiyle meydana gelen kültür değişimleri, grupların birbirlerine karşı takınmış oldukları tavırlar, birbirlerine karşı vermiş oldukları hükümler gibi insanlararası ilişkiler üzerinde etkili olan faktörlerle meydana gelmekte ve bu ilişkiler ilerlemenin, medeniyetin kökünü oluşturmaktadır⁵².

Dini ve milli değerlerin korunarak sadece teknik alanda yapılacak değişikliklere «yeşil ışık» yakan ve asıl Batılılaşmanın teknik unsurların alınmasıyla sağlanacağını öne süren Turhan, maddi ve manevi kültür ayrımına gitmektedir. Kültürle ilgili ikili ayrımlarıyla dikkat çeken yazar, kültürü bir yenilik faktörü olarak ele almakta ve kültürel değişimin tutucu toplumlarda olumsuz, ilerlemeci toplumlarda olumlu bir unsur olduğunu belirtmektedir⁵³.

Turhan'a göre, serbest kültür değişmesi, bir toplumsal grup veya cemiyetin, yabancı bir kültürel grup veya cemiyetle ilişkiye girdiği zaman hiç bir iç ve dış etki altında bulunmaksızın o kültürün tamamını ya da bir kısmını benimsemesidir. Zorunlu veya empoze kültür değişimleri ise, farklı kültürlerle sahip iki toplumsal grup veya cemiyetten birinin kendi kültürünü tamamen ya da kısmen kabul etmesi için diğerine yaptığı baskı veya çoğunluğun muhalefetine rağmen iktidara sahip bir zümrenin yabancı bir kültürü kendi toplumuna zorla kabul ettirmeye çalışmasıyla meydana gelen değişimlerdir⁵⁴.

52 Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, İstanbul, 1987, S. 15-17 ve 49; «İçtimai Gruplar Arasındaki Münasebetlere Tesir Eden Faktörler» *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959, S. 99 ve «Analysis of the Cultural Changes», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul, 1950, S. 57-58.

53 M. Turhan, «Analysis of the Cultural Changes», S. 57.

54 Turhan, *Kültür Değişimleri*, S. 51-52.

Mümtaz Turhan, serbest kültür değişimleri çerçevesinde yabancı bir kültür unsurunun alınıp tamamen benimsenmesi sürecinin üç aşamalı olduğunu yazmaktadır: (a) İlk aşamada bu yeni unsurun kabulünde rolleri olan ilk müteşebbislerin onu benimseyip kabul etmeleri, (b) ikinci dereceden yenilikçilerin topluma ithal ettikleri yeni kültür unsurlarının diğer bireyler tarafından benimsenip kabul edilmesi aşaması, (c) Bu unsurun, mevcut kültüre intibakı ve özümsemesi için geçirmek zorunda olduğu değişim aşaması⁵⁵.

Turhan'a göre, yeni bir kültür unsurunun alınmasında ve toplum içinde yayılmasında etkili olan en önemli faktörler; fayda temini, itibar kazanma, yenilik arzusu veya eğilimiyle yeni kültürel unsurunun mevcut kültüre uymasındır. Bunlardan hangisinin daha etkili ve olması keyfiyeti, toplumun ortak eğilimlerine ve koşullarına bağlıdır. Ancak, genelde, yeni kültür unsurunun belli bir toplumda yayılmasının ilk aşamasında itibar ve yenilik faktörleri önemlidir⁵⁶.

Erzurum, Kars, Balıkesir illerinde yaptığı köy araştırmalarını serbest kültür değişimleri çerçevesinde ele alan Turhan, köy cemaatinin, kültürünün zayıf taraflarını gördüğünü ve bunları değiştirme konusunda harici, bozucu hiç bir etki altında kalmadan gerçekleştirmeye çalıştığını belirtmektedir. Yazara göre, bu şuurlu kültür değişimleri sadece maddi kültürle sınırlı değildir; manevi sahalara yayılacak kadar şumullü ve geniştir. Eğer faydalı bir kültür unsuru iktisadi bakımdan kolaylık temin ediyorsa, yararlı bir şekilde kullanılıyorsa, mevcut nizamda büyük karışıklıklara veya istenmeyen durumlara yol açmıyorsa, büyük bir istek ve memnuniyetle kabul edilmektedir.

Bu kültür değişimleri sırasında, grubun halihazır ihtiyaçlarını tatmin eden yeni yabancı unsurların gelecekte fayda temini bekleniyorsa, açık bir şekilde kabul edilecektir. Yazara göre, kültür değişimlerinde göze çarpan önemli bir özellik de, maddi kültürle manevi kültür arasındaki açık ilişkidir. Bu alanların birinde meydana gelen değişimlerin, ötekilerini de etkilediğini ve bun-

55 Turhan, a.g.e., S. 55-62.

56 Turhan, a.g.e., S. 59.

lardan birisine ait unsurların kabul veya reddinde diğ erinin hakim rol oynadığı görülmektedir. Böylece, toplumsal grubun alışkanlıkları, adetleri, görüş ve zihniyeti, iktibas edilen maddi kültürün akıbetini tayin etmiş oluyor; Grubun ahlak kurallarına, zevk ve düşüncelerine aykırı düş en ve kültür unsuru, temin edeceği faydalar dikkate alınmadan reddediliyor. Zira, serbest kültür değişmelerinde, yerine daha iyi, daha yararlı ve etkili yeni bir unsur konmadan eksiklerin hiç birinin terk edilmediğini belirten yazar, bir çok değişmeye rağmen mahalli kültürün faal bir şekilde ayniliğini koruduğunu; kendine has mahalli özelliklerini ve kimliğini kaybetmeden gelişmesini sürdürdüğ ünü bildirmektedir⁵⁷.

Kültür değişmelerinin, köylerdeki bu olumlu görüntüsüne rağmen, şehirlerde gözlenen yeniliklere, kültürün bütünü üzerinde yapılmış baskı ve müdahaleler, güdümlü bir değişme karakteri taşımaktadır. Yazara göre, köydeki değişmelerin serbest olması, zaruri ve en çok ihtiyaç duyulan unsurların alınması nedeniyle, mahalli kültür kimliğini, ayniliğini, bütünlüğ ünü koruyarak gelişmiş ve değişiklikler yüzünden hiç bir aksaklık veya sarsıntıya uğramamıştır. Bu itibarla, köy topluluğu içinde bulunan her birey, icap ettiği zaman ne yapması, ne şekilde hareket etmesi gerektiğini, mensup olduğu kültürün kendisinde neler istediğini, önceden bilmektedir. Buna karşın, şehirlerde, bir çok kültür unsuru terkedilip yerine daha iyisi veya yenisinin konulmaması ve Batı medeniyetine intibak edilememesi yüzünden eski kültür, kendini kontrol etme özelliğini de kaybetmiştir. Bu nedenle, şehirlerde, hiç kimse gerektiğinde nasıl hareket edeceğini çoğunlukla bilmemektedir. Köyde değişmelerin, yerli kültürün mevcut koşullara fena intibak etmiş taraflarından başlayıp iyi teşkilatlanmış bir bütün meydana getirmesine mukabil şehirlerde yenilik hareketi, mevcudu kıymakla iş e girişmiş, bunların yerine daha iyisini koyamamıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak iş ler düzelecek yerde sürekli kötüleşmiş ve bozulmuştur⁵⁸.

Turhan'a göre köy grupları gibi bir çok ilkel cemiyetlerde bütün kültürün tek bir mesleki veya faaliyet alanı etrafında toplandığı görülür. Buna bağlı olarak cemiyetin maddi ve manevi kültür

57 Turhan, a.g.e., S. 107-109 ve 208-212.

58 Turhan, a.g.e., S. 210-212.

faaliyetleri de bu tek meslek veya uğraş etrafında, tam bir koordinasyon halinde birleşmektedir. Başka bir ifade ile, maddi kültüre ait her faaliyetin veya her cismin aynı zamanda bir de ruhi değeri vardır. Bu noktadan hareket eden yazar, maddi kültür alanında meydana gelen değişmelerin serbest şekilde gerçekleşmesine rağmen, kültürün «sert» yönü, ruhi muhtevasının değişmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle kültürün «sert» unsurlarını değiştirmeden önce toplumu bu konuda psikolojik olarak hazırlamak gerekmektedir. Aksi halde çok şiddetli direnmelerle karşılaşılır. Bir toplumun veya ona bağlı bir grubun başka bir medeniyet mensuplarına benzemesi veya onları taklit etmesi isteniyorsa, ilk önce kültürünün «sert» yanları değiştirilmeye çalışılmalıdır⁵⁹.

Turhan'a göre çeşitli kültürlerle sahip gruplar veya bunlara mensup bireyler arasındaki ilişkiler, bu ilişkiler üzerinde din, ırk ve milliyete ait peşin hükümlerin etkilerini, hoşgörünün rolünü, kültür, mübadele ve değişmelerini araştırmak bakımından Türkiye çok uygun bir zemin oluşturmaktadır⁶⁰.

Türkiye'deki çeşitli etnik ve göçmen gruplarının sahip olduğu kültürlerin «sert» ve «yumuşak» unsurlarını, yani, kolay değişen ve değişmeye mukavemet eden yanlarını ortaya çıkarmaya yönelik «mahalli araştırmalar» da yapan Mümtaz Turhan, Erzurum, Kars, Gönen ve Manyas gölü çevresinde bulunan köylerdeki toplam oniki göçmen grubu üzerinde çalışmıştır.

Bu çalışmaları ile kültürün «sert» ve «yumuşak» yanlarını ortaya çıkarmaya çalışan Turhan, kültür değişmelerini, Batılılaşma adına toplumun başarı ve gelişme ölçütü olarak sunmaktadır. İnsanın ruhsal davranışlarını sosyal psikolojinin verilerine dayanarak değerlendiren ve görüşlerini sistemleştirirken özellikle antropologların kültüre ilişkin teorilerinden yararlanan Mümtaz Turhan, zorunlu kültür değişmelerinin karşı ve irticai hareketlere yol açarak tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinin sürekli altını çizmiştir. Bu tehlikeli sonuçları önlemenin yolu, önce maddi kültür unsurlarının «sert» yanlarının yumuşatılmasıdır. İkinci aşamada ise,

59 Turhan, a.g.e., S. 224-226.

60 Mümtaz Turhan, «İçtimai Gruplar Arasındaki Münasebetlere Tesir Eden Faktörler», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959, S. 100.

yumuşatılan kültürel unsurların uzun bir dönemde değişmesini beklemek veya hafif müdahalelerle değişmesine yardımcı olmak gerekir. Yazara göre, maddi ve manevi kültür unsurlarını bu yöntemle tamamlayarak Batılılaşmak zorunlu kültür değişmelerinden daha sağlıklıdır. Başka bir ifade ile, Türk siyasal yelpazesinin sağında yer alan milliyetçi-toplumcu kesimin en önemli fikir üstadlarından biri olan Mümtaz Turhan'a göre, serbest kültür değişmeleriyle maddi ve manevi bakımdan adım adım Batılılaşmak anti tezi ni de beraberinde getiren zorunlu kültür değişmelerinden daha sağlıklı bir süreçtir.

Turhan'a göre, teknik değişmelerden en çok etkilenen aile ve din kurumları ile köy cemaatıdır. Teknik gelişmelerin etkisiyle patriarkal aile tipinden karı kocadan ibaret eş aile tipine geçilmekte, hayat seviyesi yükseldikçe kadın da özgürlük kazanmaktadır. Ekonomi ve idari alanlarda bürokrasinin genişlemesiyle ortaya yeni sosyal statüler çıkmakta; ekonomik alandaki başarı ve servet birikimi ile tahsilin yol açtığı toplumsal değişmeler yeni bir sınıfın doğmasını sağlamaktadır. Yani, az gelişmiş ülkelerdeki teknik gelişmelerle köyden şehire akın, aile başına düşen ortalama çocuk sayısının azalmasına, kadınların bazı haklar kazanmalarına, poligaminin ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Turhan'a göre, teknik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan bu toplumsal değişmeler, ekonomik bakımdan geri kalmış ülkelerde bazı tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Bunun nedeni, sanayileşme ile birlikte artan bürokrasi ve iktisadi alanın eleman ihtiyacını karşılayacak orta sınıfların yetersizliği toplumun gelişmesi sırasında ihtiyaç duyduğu insan unsurunu temin edememesidir⁶¹.

Turhan'a göre, tecrübi bilgiye dayanan iptidai veya geri kalmış toplumlarda teknik değişmelerin etkileri, bu bilginin mahiyeti icabı sınırlı kalmakta ve diğer alanlara intikal edememektedir. Turhan'a göre geri kalmış toplumlarda çok yönlü, geniş kültür temaslarının sağladığı bilgi, tecrübe ve görgü, toplumun bünyesini, etki alanları sınırlı teknik yeniliklerden daha fazla değiştirmektedir⁶². «Zira iptidai ve geri kalmış cemiyetlerde tesir sahası geniş, şümüllü pren-

61 Mümtaz Turhan, «Teknik Değişmelerin Sosyal Tesirleri», *İstanbul Üniversitesi Tecrübi Psikoloji Çalışmaları*, Cilt : II, İstanbul, 1958, S. 3-5.

62 Turhan, a.g.e., S. 7-8.

sipler ihtiva eden umumi bir teknoloji yerine kültürün muhtelif vechelerine ait transfer kabiliyeti mahdut münferit teknikler vardır. Bu itibarla geri kalmış bir cemiyetin Garp tekniğinden topluluğun bünyesini istenilen istikamette değiştirebilecek bir şekilde faydalanabilmesi için bu teknik vasıtaların sadece nasıl kullanıldıklarını değil, aynı zamanda, nasıl ve hangi prensiplere göre yapılacaklarını ve bozuldukları takdirde ne tarzda tamir edileceklerini de ilmi bakımdan öğrenmiş olması şarttır»⁶³.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, 1940'lı yıllarda Erzurum'un bazı köylerindeki gözlemlerine dayanarak Batılılaşmak için yalnız teknik unsurların alınmasını yeterli bulan Turhan, 1950'li yılların sonlarına doğru Gönen-Manyas-Erzurum-Kars'daki bazı alt kültürler üzerinde yaptığı araştırmalarla, teknik unsurların toplumsal değişme-Batılılaşmamayı istenilen ölçülerde gerçekleştirmediğini, sınırlı kaldığını gözlemlemiştir. Bu olumsuzluğu gidermek ve Batılılaşmayı sağlamak için, Batı kültürünün bir ürünü olan teknik unsurları besleyen zihniyetin de transfer edilmesi gerekir. Bu unsurların hangi zihniyet çerçevesinde kullanıldıklarının da özümsemesi gerekmektedir. Bu fikir değişimini biraz daha açarak, başlangıçta, Batı'dan sadece maddi kültür unsurlarının alınarak manevi kültür unsurlarının korunmasını isteyen Turhan, daha sonra bu görüşlerini revizyondan geçirerek toplumsal değişme-Batılılaşma için bunun yetersiz olduğunu, etki alanının sınırlı kaldığını, toplumsal değişimin gerçekleşmesi için maddi ve manevi kültür unsurlarının değiştirilmesi gerektiğinden söz etmeye başlamıştır⁶⁴. H. Ülken, Turhan'a kompleks bir anlam içeren bilim zihniyeti kavramını daha belirgin bir şekilde ortaya koymuş ve «Batılılaşmayı» daha radikal bir şekilde savunmuştur. Bu bağlamda, Ülken şunları söylemiştir : Garplılık veya garplılaşma yalnız kaçınılmaz tek yol değil aynı zamanda bizim için bizzat içtimai realite olmuştur. Garp medeniyeti ne makine ne teknik fen ve nede onları yapan bilim ve bilim zihniyetinden ibarettir. Bütün bunları

63 Turhan, a.g.e., S. 8-9.

64 Mümtaz Turhan'ın «bilim zihniyeti»ni maddi kültür unsurlarının kullanılması çerçevesinde ele alması, bizce, onun kültür-uygarlık ayrımından doğan çatışmayı giderme kaygısından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, Turhan, Türkçü ve İslamcı kesimlerle uyuşmamakta ve bu konuda klasik Batıcılara bir adım daha yaklaşmaktadır.

yaratan Batı'nın manevi değerleri ve ruhudur. Ona nüfuz etmedikçe garplı olamayız. Yani Skolastikten kurtulmuş İslâmlık, insanlığın bir parçası olarak Şark'ı tekrar canlandırabilir⁶⁵.

Kısaca, Ülken'e göre bir kavmin zihniyeti onun hayat şeklini, hayat şeklide zihniyetini etkiler. Bu sıkı ve karşılıklı ilişkiler nedeniyle kültür ile medeniyet birbirinden ayrılamaz⁶⁶.

Yaptığı köy araştırmalarıyla, köylerimizin en sağlıklı şekilde nasıl Batılılaşabileceğinin teorisini oluşturmaya çalışan Mümtaz Turhan, 1956 yılında yayınladığı ve İngilizceye çevirilerek «geri kalmış ülkelerin sorunlarına ışık tutan eser» savıyla tanıtılan *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* adlı çalışmasıyla da, Türkiye'nin Batılılaşma hareketlerinde neden başarılı olamadığını, Batılılaşmak için nasıl bir zihniyete sahip olunması gerektiğini tartışmıştır⁶⁷. Yazara göre, Batı medeniyetinin esas unsurunu bilim, bilimin pratik yaşamda uygulaması olan teknik, insan haklarını teminat altına alan hukuk ve hürriyet oluşturmaktadır. Gerçek Garplılık bu ilkelere bağlıdır. Bu ilkeler, Garp medeniyetini diğer medeniyetlerden ayırır, ona asıl kimliğini kazandırır.

Turhan'a göre, aydınların Batı'dan aldıkları kültürü halka zorla kabul ettirmeleri kadar, halk kültürünün seviyesine inmeleri de hatalıdır. Yapılması gereken en doğru eylem, Batı medeniyetini doğrudan doğruya halk klütürüne aşlamak ve halkın temsil ettiği kültürün müşterek unsurlarını temel alarak yepyeni ve canlı bir kültürün doğmasına yardımcı olmaktır. Yazara göre, Doğu-Batı sentezi olan bu yöntem, Batılılaşmanın en kestirme yoludur⁶⁸.

Batılılaşma, milliyetçilik, kültür ve medeniyet, köy konularının yanında Türk sosyologlarının 1950-1960 döneminde tartıştıkları konulardan biri de, eğitimidir. Dönem sosyologları, Batılılaşma anlayışının yeni yetişen kuşaklara ulaştırıldığı en önemli yerin okullar, kurumun da eğitim olduğu fikrinde birleşmektedirler. En

65 Ülken, a.g.m., S. 87.

66 Hilmi Ziya Ülken, «Türkiye'de Batılılaşma Hareketi», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : 3, Yıl : 1960, Ankara, 1961, S. 6.

67 Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* (5. baskı), İstanbul, 1972, S. 8.

68 Mümtaz Turhan, «Türk Kültürünün Kaynaklarına İnmek ne Demektir», *Türk Yurdu*, Sayı : 240, Ocak 1955, S. 511-514.

muhafazakar sosyologlarımızdan en ilerici sosyologlarımıza kadar, eğitim alanında yaşanan sorunların kaynağı olarak eksik Batılılaşmamız gösterilmektedir. Dönem sosyologlarından Mümtaz Turhan ilahiyat liseleri açarak köylerdeki hoca-öğretmen ikiliğini ortadan kaldırmayı bile önermektedir. Yazar köylünün öğretmenleri sevmediğini bu nedenle, ilahiyat liselerinden çıkan öğrencilerin bir veya iki yıllık mesleki formasyondan sonra köylere başöğretmen veya öğretmen olarak atanmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu öğretmenler, köylerde aynı zamanda din adamlarının görevlerini de yapacaklardır. Böylece köyün benimseyeceği, seveceği, itimat edip inanacağı bir münevvere kavuşacakları vurgulanmaktadır⁶⁹.

1940'lı yıllarda olduğu gibi, 1950'li yıllarda da Türk sosyologlarının en fazla tartıştıkları eğitim konusu, *Köy Enstitüleri*'dir. Türkiye'deki aydınların bir özelliği olarak, köy enstitüleri konusunda sosyologlarımız da iki gruba ayrılmış ve siyasal görüşlerine göre ya enstitülerin lehinde ya da aleyhinde fikir üretmişlerdir.

İlk köy enstitüsü 1940 yılında açılmış ve bu tarihten itibaren ülkenin çeşitli yörelerinde enstitü sayısı hızla artırılmıştır. Ancak, C. H. P. iktidarının son yıllarında yeni enstitü projeleri yürürlüğe konmazken, açık olan enstitülerdeki idealizm de eski hızını kaybetmiş ve 1950'den itibaren amaçları tamamen değiştirilmiştir. Enstitülerin sona doğru gidişinin başlıca nedeni C. H. P. içinde ve dışındaki muhalefetin olaya şiddetle karşı çıkmasıdır. Enstitülerin sonunu bir anlamda C. H. P.'nin Milli Eğitim Bakanlarından Sirer ve Banguoğlu hazırlamış, son darbe vurma görevi de D. P. iktidarına bırakılmıştır⁷⁰.

Köy enstitülerinin kuruluşu ve buna karşı yürütülen sert muhalefetin kökeninde ideolojik nedenler ağır basmaktadır. Yoksa, olayın toplumsal yarar ve zararları, eğitim açısından getiri ve götürüleri ciddi şekilde araştırılıp bilimsel olarak tartışılmamıştır.

Köy enstitülerinin ideolojik amaçlarla kurulduğu açıktır : Köylüye, köy kökenli Cumhuriyet ideologları yetiştirmek. Zira, Köy

69 Turhan, *Garphlaşmanın Neresindeyiz?*, S. 125.

70 Daha geniş bilgi için bakınız; Hüseyin Akyüz, «Türk Eğitiminde Köy Enstitüleri Denemesi Üzerine Bir Araştırma» (Yayınlanmamış Doktora Tezi.) *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, Erzurum, 1977.

enstitüleri, şehir kökenli öğretmenlerin kırsal yaşama adapte olamadıklarından görevlerini de «başarıyla» yerine getiremedikleri, öğretmenin köylülere, köylülerin de öğretmene yabancılaşma duyguları ve bu nedenlerden dolayı, köyü, genel bilgilerle donatılmış köy kökenli gençlerle kalkındırmanın daha yararlı sonuçlar vereceği varsayımına dayalı olarak kurulmuştur. «Karşı takım»ın kaygısı da «muhafazakar» gelenek ve göreneklere göre yetiştirilmeyen, kız-erkek aynı yatılı okullarda «her türlü uygunsuzluğu yaşayan» enstitülülerin, köylüleri «yoldan çıkaracak»ları, onlara «komünist» görüşler aşılayacakları varsayımına dayanmaktadır.

Köy enstitülerine karşı çıkararak eleştirisel bir tavır sergileyen sosyologların başında Z. F. Fındıkoğlu ile M. Turhan gelmektedir. Enstitülerin birinde sosyoloji hocalığı yapmış olan C. O. Tütengil ise enstitülerden ziyade enstitülerde okutulan sosyoloji kitaplarını eleştirmektedir⁷¹.

Dönem sosyologları sadece Köy enstitüleriyle ilgilenmekle kalmamışlar, eğitimin diğer konularını da ele alıp incelemiş ve çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Örneğin, öğretmenin görevinin sadece öğrencilere ders vermek olmadığını, öğretmenin okul dışında da bazı çalışmalar yapması gerektiği belirtilmiştir. Tütengil'e göre, öğretmenin okul dışında yapacağı çalışmaların başında yurt ve dünya olaylarını yakından izleyerek kendisini geliştirmesi gelmektedir. Öğretmenin ikinci faaliyet alanı, çevresinin sorunları ile ilgilenmesidir. Öğretmen çevresindeki sorunlarla ilgilenmesi, köyde veya şehirde çalışıyor olmasına göre de değişmektedir. Öğretmenin okul dışındaki üçüncü çalışma alanını, bilimsel düşünce ve faaliyetler ile teknik buluş ve ilerlemeleri çevresine duyurma görevi oluşturmaktadır⁷².

Tütengil'e göre eğitim alanında görülen genel aksaklıklar, başka bir ülkede başarılı olmuş bir sistemin aynen ve hazır elbise gibi ülkemize aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Oysa, eğitimin toplumsal ihtiyaçlar ve ulaşılmak istenilen amaçlar doğrultusunda

71 Cavit Orhan Tütengil, «Köy Enstitülerinde Sosyoloji Öğretimi», *İş Mecmuası*, Sayı : 104, 1 Nisan, 1950, S. 67.

72 Cavit Orhan Tütengil, «Öğretmenin Okul Dışındaki Çalışmaları», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 204-205, Ağustos-Eylül 1958, S. 2-3.

da bir eğitim felsefesi geliştirilmesi ve bu felsefeye uygun çalışmalarında bulunulması gerekmektedir⁷³.

Tahir Çağatay da, önceden kabul edilerek uygulanan eğitim ve öğretim metodlarının günün ihtiyaçlarını karşılayamadığını belirterek, okulların ve oralarda uygulanan eğitim ve öğretim metodlarının hayatın gereksinimlerine, günün ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesini istemektedir⁷⁴.

Eğitim konusunda bağlı olarak 1950'li yıllarda sosyologlarca tartışılan konulardan biri de, Türkçede kullanılan kelimelerin eski-yeni, doğal-uydurma, yerli-yabancı kökenli olmaları sorunudur. 1950'de iktidar el değiştirdiğinde, eski iktidarın dil-Türkçe üzerindeki uygulamalarına karşı gelişen muhalefet de harekete geçme olanağı bularak, dille ilgili görüşlerini hayata geçirmeye başlamıştır. Örneğin, yeni iktidar, ezanın tekrar arapça okunmasına, sadeleştirilmiş Anayasa dilinin eski haline dönderilmesine karar verince, iktidarın bu kararları bazı sosyologlar tarafından içtenlikle desteklenmiştir. Bu bilim adamları, Türkçe kurallara göre türetilen veya uydurulan kelimelere karşı çıkararak dilimizde yerleşmiş yabancı ve özellikle Doğu kökenli kelimelerin atılmasının doğru olmadığını söylemişlerdir. Bu görüşte olan yazarlara göre, Türkçeyi, ilkçağda yaşayan iptidai insanların konuştukları bir dil haline getirmek, anlaşılması imkansız uydurma kelimeleri kanunlaştırarak Anayasa'ya sokmak doğru değildir. Dilin tek bir kökene bağlı olması beklenemez.

Bu konuda, medeniyet dilinin tamamen bir milletin eseri olmayacağını belirten Mümtaz Turhan, başka bir medeniyete girilir, ona ait bir çok unsur alınırken ister istemez bunları ifade eden kelimelerin de alındığını belirterek (sırf kendi kavim dilini, saf bir şekilde korunmuş medeni bir millete dünya yüzünde rastlanmadığını söylemektedir. Turhan'a göre, «bir cemiyetin iktibas ettiği yabancı unsurlar, onun kültürünün nasıl zenginleştirip inkişaf ettiriyor ve artık onun ayrılmaz bir cüz'ü haline geliyorsa, bunlara tekabül eden kelimeler de dilini aynı şekilde zenginleştir-

73 Cavit Orhan Tütengil, «Bir Eğitim Sistemi Aranıyor», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 145, Nisan 1959, S. 3-4.

74 Tahir Çağatay, «Öğretim ve Eğitimde Yenilik İçtimai Bir Zarurettir», *Türk Yurdu*, Sayı : 275, Temmuz 1959, S. 16.

mekte ve geliştirmektedir. Bu iki kültür hadisesini birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, birini kabul edip ötekini reddetmek de imkansızdır»⁷⁵.

Çalışmamız çerçevesinde dil konusunu ele alıp Türk Dil Kurumu'nun faaliyetlerini eleştiren sosyologların başında yine Mümtaz Turhan ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gelmektedir. Bu iki sosyologtan M. Turhan'a göre, dil devriminin gerçek Batılılaşma ve inkılapçılıkla bir ilgisi yoktur. Aksine dil devrimini bir irtica, bir gericilik hareketidir⁷⁶. Türk diline «karşı hakikaten ciddi samimi bir alaka duyuluyor ve bir mesele olarak ele alınmak isteniyorsa her şeyden evvel onu halle muktedir insanların yetiştirilmesine çalışılmalıdır. Hakiki garpçılık, Avrupalılık ve medeniyet bunu icabettirmektedir. Garp iliminin, garp zihniyetinin uyuşmadığı, uyuşmasına imkan olmayan bir nokta varsa o da sathilik, keyfilik ve indiliktir» diyen Turhan ve benzer görüşleri paylaşan diğer bazı sosyologlar, hem dilden Doğu kökenli kelimelerin atılmasına karşı çıkmışlar ve hem de Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarını uydurmacılıkla suçlamışlardır⁷⁷.

Türk Dil Kurumu'na karşı tavırlarını karalama ve hakaret boyutlarında sürdüren Fındıkoğlu, 14 Mayıs 1951 tarihinden sonra Türk Dil Kurumu'nun politika mikroplarından temizlendiğini yazarken⁷⁸, yine aynı yıllarda Türkiye Muallimler Birliği Başkanı Prof. Mustafa Şekip Tunç başkanlığında, Dil Kurultayı'na alternatif olarak toplanan Birinci Dil Kongresi'nde, üyeler, Türk Dil Kurumunun artık okullardaki dil işlerine karışmamasını, şimdiye kadar ki karışmalarının doğurduğu bozuklukların da muallimler, ilgili alimler, muharrirler tarafından düzeltilmesini istemişlerdir⁷⁹.

Fındıkoğlu'na göre, dil konusunda olduğu gibi 1934'ten beri isimlendirme politikalarında da bazı yanlışlıklar yapılmış ve mil-

75 Mümtaz Turhan, «Dil Devrimi ve İnkılaplarımız», *Bilgi Mecmuası*, Sayı: 61» 1 Mayıs 1952, S. 7.

76 Mümtaz Turhan, *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, İstanbul, 1954, S. 56.

77 Turhan, a.g.e., S. 56.

78 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, «Dil Kurumu Doğru Yolda Yürümeye Başlıyor», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 51, 1 Temmuz 1951, S. 9.

79 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, «Dil Meselesinde Hakikat», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 51, 1 Temmuz 1951, S.4.

yonlarca isim bozularak, garip bir takım hecelerle isimler yapılmış; bazı moda isimler türetilerek Türkçe isimlerden uzaklaştırılmıştır⁸⁰.

Hilmi Ziya Ülken ise, dil konusuna Fındıkoğlu ve Turhan'dan farklı yaklaşmakta ve adeta bir dil sosyolojisi kurmaya çalışmaktadır. Ülken'e göre konuşulan dil, yazı dili, uzmanların meslek dili, şifreli dil, toplumsal hayattaki her türlü ilişkiyi yansıttığı için sosyal bir kurumdur. O nedenle dil toplumsal bir fenomen olarak görülmeli ve diğer toplumsal fenomenlerle ilişkileri, etkileşimleri sosyolojik açıdan incelenmelidir. Dilin toplumdan ayrılamayacağını, zira onun toplum halinde yaşayan insanların anlaşma ve haberleşme aracı olduğunu vurgulayan Ülken, dilin kültürel ve toplumsal yapı değişmelerine bağlı olarak ve maddi unsurların genişlemesiyle değişmelere uğramasının normal olduğunu söylemektedir. Ülken'e göre, toplumsal tabakalar, dili farklı şekillerde kullanmakta ve bazı kelimelere değişik anlamlar vermektedirler. Yabancı bir kültürle temasların artması da yeni kelimelerin dile girmesine etkili olmaktadır. Dinsel inançlar, devrimler ve değerler de dili yakından etkilemektedir. Kısaca toplumsal değişme dili de değiştirmektedir⁸¹.

1950-1960 döneminin gündemdeki maddelerinden biri de komünizm-sosyalizm kavramlarının hem siyasal ve hem de teorik açılardan tartışılmasıdır. Dönemin özellikleri açısından sosyalizm ve özellikle komünizm şiddetli bir şekilde eleştirilirken, insanları karalama, toplum dışına itme ve hatta toplumsal ortamdan tasfiye etmenin o dönemdeki yolu bu insanlara «komünist» demekten geçmektedir. İşte böyle bir ortamda sosyologların da bu tür tartışmalardan uzak kalması beklenmezdi.

1950-1960 döneminde komünizme karşı bilimsel ve siyasal yazıların, yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yazı ve eserlerin bir kısmı komünist ideolojinin felsefi temellerini oluşturan materyalist an-

80 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, «İsim Müessesemizin Türkleştirilmesi», *Türk Yurdu*, Sayı : 242, Mart 1955, S. 653-656 ve Ahmet Halil (Fındıkoğlu), «Soyadlarımızın Durumu», *İş Mecmuası*, Sayı : 105, 1 Mayıs 1950, S. 82-84.

81 Hilmi Ziya Ülken, «İçtimai Değişmeler ve Dil Değişmeleri», *VII. Türk Dil Kurultayı'nda Okunan Bilimsel Bildiriler 1957'den Ayrı Basım*, Ankara, 1960, S. 209-234.

layışın sorgulanmasına yönelikten, bir kısmı sosyal siyaset içerikli, bir kısmı ise polemik şeklindedir.

Dönem sosyologlarından bazıları sosyalizm ile komünizm arasında ayırım yaparak sosyalizmi «temize çıkarma»ya çalışırken, bazıları komünizmle sosyalizm arasında hiç bir fark görmemektedir. Sosyalizmle komünizmi hemen hemen aynı anlamda kullanan herkesin ortak görüşüne göre, sosyalizm, açık pembesinden koyu kızılına kadar beşeriyeti tehdit eden vahim bir cemiyet hastalığıdır. Eğer bu hastalık bütün beşeriyete yayılacak olursa hızlı tekamül duracak ve insanlık büyük bir çöküntü ile Rönesanstan önceki beşyüzbün yıllık yavaş yaşayışına dönecektir⁸².

Çalışmamız kapsamında görüşlerine yer verdiğimiz sosyologlar arasında komünizm, sosyalizm ve materyalizmi doğrudan doğruya ele alarak bu konuları eleştiren sosyologların başında Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Tahir Çağatay, Mümtaz Turhan, Nusret Köymen ve Tahsin Demiray gelmektedir.

Bu bağlamda, Hilmi Ziya Ülken'in kaleme aldığı ve bazı çevrelerce büyük bir eser olarak takdim edilen *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* adlı eser, aslında H. Z. Ülken'in geçmiş fikirlerine, olaylara bakış açısına ve bilimsel zihniyetine karşı bir «reddiye»dir. Hilmi Ziya Ülken, bu eserinde, materyalizmin felsefi temellerine ele almış ve onun toplumsal olayları açıklama tarzını yine felsefi bilgilerle çürütmeye çalışmıştır. Ülken'e göre, materyalizm, felsefi bir meslek olarak başlamış, iktisadi ve içtimai bir teoriye, daha sonra da siyasi propaganda malzemesine dönüşmüştür⁸³.

Sosyalizme pratik anlamda ve sosyal siyaset açısından yaklaşan sosyolog, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. Fındıkoğlu'nun sosyalizm ve sendikalizm anlayışı, siyasete ve yönetime karışmayan ve işçileri dış etkilerden koruyarak onları denetim altına almaya dayanmaktadır. Bir başka ifade ile Fındıkoğlu, doğrudan işçi haklarını değil, «devlet» ve «işveren» çıkarlarına hizmet edecek bir sendikacılık anlayışı ortaya koymakta ve bu anlayışın yaşamasını sağlayacak bir sistemin sınırlarını belirlemektedir. Fındıkoğlu

82 Nusret Köymen, «Komünizm ve Sosyalizmle Niçin Mücadele Ediyorum», *Türk Düşüncesi*, Cilt : 10, Sayı : 4, 1 Nisan 1959, S. 17.

83 Hilmi Ziya Ülken, *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, İstanbul, 1981 (1951).

sendikalizmi, işçi hareketleri karşısında bir güvenlik sibobu görevi üstlenmektedir.

Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de sosyologların iç siyasetli ilgili görüşler ortaya koydukları görülmektedir. Bu sosyologlardan bir kısmı doğrudan aktif politikanın içinde yer alırken bir kısmı da çeşitli siyasal sistemlere karşı ileri sürdükleri fikirlerle siyasetin yanı başında «saf»larını belirlemişlerdir.

1950-1960 döneminde siyasetin tam ortasında yer alan sosyologların başında Le Play ekolünün ülkemizdeki temsilcilerinden Tahsin Demiray gelmektedir. O dönemin siyasal yelpazesinin en sağında yer edinmeye çalışan bir siyasi partinin içerisinde bulunan Tahsin Demiray, siyasal faaliyetlerini yaşamı boyunca hep sağ siyasal çizgide sürdürmüştür. Önceleri D. P.'ye yakınlık gösterirken, 1952 yılında *Türkiye Köylü Partisi* kurucuları arasında yer almış ve Genel Başkanlık yapmıştır⁸⁴. Partisi 1957 seçimlerinden beklenen ilgiyi göremeyince *Cumhuriyetçi Millet Partisi* ile birleşme çabalarına katılmış (*Türkiye Köylü Partisi* ile *Cumhuriyetçi Millet Partisi* birleşerek *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi* adını almıştır), daha sonra A. P.'nin kuruluş çalışmalarında bulunmuş ve bu partiden milletvekili seçilmiştir⁸⁵.

Le Play ekolünün ülkemizdeki temsilcilerinden olan ve politika ile yakından ilgilenen sosyologlardan biri de, Selahaddin Demirkan'dır⁸⁶. Demirkan, mensubu olduğu ekolün Türkiye'nin kurtuluşu için öne sürdüğü bireyci hukuk ve eğitim anlayışına eleştirel açıdan yaklaşarak, bireyci görüşlerin uygulamada, Türkiye için ne gibi faydalar sağlayacağını sorgulamıştır. Demirkan'a göre, Türkün tarihi, psikolojik özellikleri, toplumsal bünyesi, milli gelenekleri Anglo-Sakson tipinden daha kuvvetli bir tip yaratmaya elverişlidir. Türk'ün cemaatçi bünyesi, onun asırlarca koca koca

84 Partinin ilk genel başkanı Prof. Remzi Oğuz Arık'tır.

85 Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız; Recep Ertürk, «Cumhuriyet Döneminde bir Le Playci : Tahsin Demiray», *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi-1. Sayı, 1988-1989, İstanbul, 1989, S. 107-146.

86 Le Play ekolünün ülkemizdeki belli başlı temsilcileri genellikle sağ içerikli sayılabilecek düşünce akımları ve partiler içerisinde yer almışlardır. Prens Sabahattin, Tahsin Demiray, Selahaddin Demirkan, Nezahat Nurettin Ege gibi.

imparatorluklar kurmasına engel olmamış, bu insan tipi kendine özgü bir kültür ve medeniyet yaratmıştır. Türkiye'nin milli davasının Batılaşmak olduğunu belirten Demirkan, bunu gerçekleştirmek için bazı grupları kucaklayacak Batı tipi partilere ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Aksi halde, tüm sınıfları bünyesinde toplayan partilerle bir yere varılmaz. Demokrasinin gelişip kuvvetlenmesi için toplumsal zümrelerin ve müesseselerin kuvvetlenmesi, toplumun kişilik kazanması, Batı demokrasilerini ayakta tutan orta sınıfların kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Böylece, demokrasi adına toplumsal uygunluk sağlanacak, denklik rolü oynayan kurumlar ve toplumsal gruplar siyasi hayatı olgunlaştıracaklardır. Hangi toplum, toplumsal ilerlemeyi bireyin şahsiyet sahibi olması yönünde ayarlarsa o toplum gerçek demokrasiye doğru yol alır. Sosyolojinin çalışma alanlarından biri de şüphesiz bireyin kişiliğini en iyi şekilde geliştiren topluluk şekillerini keşfetmektir. Ziraat, ticaret ve küçük zanaat alanındaki mevcut birey ve gruplar yeni terbiye ve hukuk sistemi içerisinde örgütlemek, yani Türkiye'nin ihtiyacı olan Orta sınıfı oluşturmak gerekmektedir⁸⁷.

Kısaca, Selahaddin Demirkan, Science Sociale ekolünün «bireycilik» ilkesi yerine «şahsiyet» ilkesini koyarak, bir ölçüde dönemin diğer sosyologlarından M. Turhan ve Z. F. Fındıkoğlu'na yaklaşmakta ve batıcı, laik, milliyetçi bir siyasal program önermektedir.

Görüldüğü gibi, dönemin sosyologları siyaset sosyolojisiyle de yakından ilgilenmişlerdir. Bu sosyologlardan bazıları siyasi partilerin içerisinde mücadele ederken, bazıları da siyasi parti programlarının çerçevesini oluşturmaya çalışmışlardır. Bazı sosyologlarımız sosyal siyaset adına devletçilikten, sosyalizm ve sendikalizmden söz ederken, bazıları da aynı kaygılarla kooperatifçilik konusunu gündeme getirmişlerdir. Yine bu dönemde, aynı kaygılarla Türkiye'nin sosyal sınıflarına ilişkin çalışmalar yürütülmüş ve Türkiye'de «orta sınıf»ın geliştirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Bu dönemde, Türkiye'deki toplumsal sınıfların durumu ve toplumsal değişme sorunlarına eğilen başlıca sosyologlar. S. Demir-

87 Selahaddin Demirkan, *Gerçek Demokrasiyle Nasıl Geçebileceğiz?*, İstanbul, 1956, S. 6-24.

kan, Z. F. Fındıkoğlu ve C. Tanyol'dur. Fındıkoğlu'na göre ekonomik güç, hayat tarzı, eğitim seviyesi ve iktisadi çıkarlar gibi ölçüler bakımından yaklaşık aynı durumda olanların oluşturduğu topluluğa «sosyal sınıf» denmektedir⁸⁸. Üst, orta, alt tabakaların her biri içerisinde çeşitli sosyal sınıfların yer aldığını belirten Fındıkoğlu, örneğin, ziraat sektöründeki sosyal sınıflardan büyük arazi sahiplerinin üst tabakada, orta derecedeki büyük arazi sahiplerinin orta tabakada ve cüce arazi sahipleri ile topraksızların da alt tabakada yer aldıklarını yazmaktadır⁸⁹.

Tahir Çağatay'ın *Kapitalist İktimai Nizam ve Bugünkü Durumu* adlı eser dışında, 1950-1960 dönemi sosyologlarının doğrudan ekonomi sosyolojisi içerikli yayınları oldukça sınırlıdır. Buna karşın, bir anlamda ekonomi sosyolojisi içerisinde değerlendirebileceği mi zkooperatifçilik konusunda oldukça fazla yayın bulunmaktadır. Bunun nedeni, 1950-1960 döneminde «köyüçülük» gibi «kooperatifçilik» de gündemin ön sıralarında yer almakta ve kırsal kesim için bir tür kalkınma modeli olarak sunulmaktadır. Kooperatifçilik bir anlamda alt gelir gruplarına mensup bireyleri bir araya getirip, ekonomik işbirliğine zorlamak ve bu grupların orta sınıflara yükselmesine yardımcı olmaya yönelik bir sosyal siyaset anlayışından kaynaklanmaktadır.

1950-1960 döneminde kooperatifçilik konusunda görüşlerini açıklayan başlıca sosyologlar, Z. F. Fındıkoğlu ve A. Kurtkan'dır. Fındıkoğlu bu konuda, «Yapı kooperatifçiliğimizde Yeni bir Hareket», «Kooperatifçiliğimizin Öncüleri», «Tatbikatta Zirai ve Sınai Kredi Kooperatifçiliğimiz», «Türkiyede kooperatifçiliğin Tarihçesi, Bugünkü Durumu ve Bazı Sosyolojik Meseleler» adlı makaleleri kaleme almıştır. Amiran Kurtkan da, «Beynelmiel Kooperatifçilik Kongresi Münasebetiyle 1957 Yılı Türkiyesinde Kooperatist Hareketin Durumu» adlı makalesiyle, 1957 yılı Türkiyesinde mevcut Tarım Kredi Kooperatiflerinin illere göre dağılımını vermiştir⁹⁰.

İncelediğimiz dönemde H. Z. Ülken, Kapalıçarşının Ortaçağ iktisad tarihindeki yerini ve lonca sistemindeki gelişmeleri anlatan

88 Amiran Kurtkan, *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, İstanbul, 1987, S. 114.

89 Kurtkan, a.g.e., S. 114-115.

90 Bakınız; Amiran Kurtkan, yukarıda adı geçen makale, *İş ve Düşünce*, Sayı : 199, Mart 1958, S. 5.

bir makale yayınlamıştır⁹¹. Tanyol ise bu dönemde D. P.'nin liberalizm rüzgarlarına kapılmıştır. Ona göre bireysel teşebbüs yeteneğinin gelişmesiyle hürriyet ve demokrasi kurulabilir. Devletin bütün teşebbüsleri elinde tutması, devlet mekanizmasının şişmesine ve işlemez hale gelmesine neden olmaktadır. Oysa bir ülkede ferdi teşebbüs sosyal hayatın bütün dallarını kuşattığı oranda orada maddi ve manevi yükselme görülür, refah seviyesi artar. Her teşebbüsü devlet babadan beklemek ise merkezîyetçi hükümet anlayışının vatandaşa aşladığı kötü bir kanaattir⁹².

1990'larda özelleşmeyle yeniden gündeme gelen KİT'ler olayının 1950'lerde de tartışıldığını görmekteyiz. Tanyol, Türkiye'nin gerçek anlamda kalkınabilmesinin endüstri devrimiyle mümkün olacağını, endüstri devriminin gerçekleşmesi için de devletin KİT'leri sırtından atması ve şahıslara ya da şirketlere devretmesi gerektiğini ileri sürmektedir⁹³.

1950-1960 döneminde sosyologlarca ele alınan konulardan biri de, sanayi sosyolojisidir. Bu konudaki çalışmalara imza atan sosyologlar ise yine Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile Amiran Kurtkan'dır. Fındıkoğlu'nun bu konudaki yayınları : «İstanbul Küçük Sanayii Hakkında Yeni Araştırmalar», «Sınai Sosyolojisi ve İnsanlararası Münasebetler Teorisi», «Karabük ve Çalışma Sosyolojisi İle Alakalı Problemleri»dir. Amiran Kurtkan'ın yayınları ise «Türkiye'de Küçük Sanayiın Sosyolojik Ehemmiyeti», «Türkiye'de Sanayileşmeye Tesir Eden Sosyolojik Faktörler»dir.

1950-1960 döneminde sanayileşme konusunu ele alan sosyologlar göç olgusu ve belirli ölçülerde bu olgunun ortaya çıkardığı şehirleşme sorunlarına da değinmişlerdir. 1950-1960 dönemi sosyologlarının göç sosyolojisini gündeme getirmelerinin başlıca iki nedeni vardır : (a) özellikle Bulgaristan ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye yönelik dış göçler, (b) ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan iç göçler.

91 Hilmi Ziya Ülken, «Kapalıçarşı ve Ortaçağ İktisadı», *Türk Ekonomisi* Sayı : 138, S. 371-373, Aralık 1954.

92 Cahit Tanyol, «Ana Dertler», *Dünya ve Türkiye*, Sayı : 73, S. 7, Mayıs 1956.

93 Cahit Tanyol, «Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İktisadi Değişmelerin Kontrolü», S. 218.

1950-1951 yıllarında yaklaşık 150.000 kadar Türk'ün Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçe zorlanması ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Avrupa'da yaşanan göçmenler sorunu ile İsrail'in kurulması, dünyanın her yerinden İsrail'e yönelik göç dalgası, sosyolojiyi göç olgusuna yönelten başlıca etmenlerdir.

1950-1960 dönemi göç sosyolojisinin ve özellikle Bulgaristan göçlerinin öne çıkardığı sosyolog, ülkemizde, Oğuz Arı'dır. Dış göçler de Oğuz Arı'nın yanı sıra, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Amiran Kurtkan'ın; iç göçlerde ise Hilmi Ziya Ülken, Cavit Orhan Tütengil, Cahit Tanyol ve Amiran Kurtkan'ın çalışmalarında söz etmek gerekmektedir.

İç göçlerle ilgili olarak yapılan çalışmalarda, iç göçlerin, sosyo-ekonomik ve teknik nedenlerden dolayı meydana geldiği vurgulanmıştır. Bu konuda Ülken şunları yazmaktadır: Modern hayatın bir gereği olarak az gelişmiş bölgelerden endüstri ve tarım alanlarının yoğun olduğu bölgelere doğru iş aramak için bir nüfus akımı meydana gelmektedir. Bu göçlere katılanlar köyünü tamamen terk edip bu merkezlere yerleşmekte ya da köylerindeki işlerini muhafaza ederek yılın belirli aylarında gidip gelmektedirler⁹⁴. Ülken'e göre, iş göçleri, ülkenin içinde bulunduğu hayat tarzından kaynaklanan örf ve adet farklılıklarını azaltmaya ve toplumsal birlikteliğin sağlanmasına yardım etmektedir. Yeni endüstri merkezlerinde makina ve determinist görüşün etkisiyle kapalı tarım veya çobanlık bölgelerinin zihniyetini de değiştirmektedir. Bu etkileri yarı çiftçi-yarı endüstriyel bir hayat tarzı yaşayan bölgelerde daha açık şekilde görmek mümkündür⁹⁵.

Ülken, Ankara gibi siyasal merkezlerin de iş göçlerine neden olduğunu, göçlerin genellikle köylerden şehirlere doğru ve bunların sadece iş aramak için yapılan iğreti göçler olmadığına değinmektedir. Ülken'e göre, endüstrinin gelişmesi işçi ihtiyacını artırdığı için bu nüfus hareketleri bir bakıma zorunludur. Ülken, tren bir bölgenin içinden geçiyorsa, bölgenin ekonomik durumu iyileşmek-

94 Hilmi Ziya Ülken, «Türkiye'de İş Göçleri», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 3, İstanbul, 1953, S. 19.

95 Ülken, a.g.m., S. 21.

te ve göç önemli bir sorun olmamaktadır⁹⁶, tren bölgenin yakınından geçiyorsa göç oranı artmaktadır, der⁹⁷.

Tanyol ise, bazı köylere traktörün girmesiyle, bu köylerde zenginleşme, sosyal hayatta hareketlenme ve yeni iş alanlarında genişleme görüldüğünü, nüfus azalması bir yana bu tür köylerde nüfusun arttığını belirtmektedir. Tanyol'a göre, efendi ve ağa köylerinde ise durum tam tersi bir görüntü arz etmektedir. Traktörün bu tür köylere girmesiyle topraksız köylüler açıkta kalmakta ve sonuçta köyden şehre bir nüfus hareketi başlamaktadır. Yetersiz toprak ve topraksızlığın yanında şehirlerin cazip iş merkezleri haline gelmesi, inşaat alanlarının yeni iş olanakları sunması da, köyden şehre göçü artıran nedenler arasındadır⁹⁸.

Ülken gibi köyden şehre göçü (a) devamlı göç ve (b) yarı göç olmak üzere ikiye ayıran Cahit Tanyol, traktörün köylere girmesiyle, o güne kadar köylerde süren geleneksel yapının zayıflamaya, cemaate bağlılığın sarsılmaya başladığını ve bunun da köyden şehre göçü hızlandırdığını yazmaktadır⁹⁹.

Köyden şehre göç mevcut şehirlerin hızla büyümesine yol açarken, ortaya yeni şehirlerin çıkmasına da olanak vermiştir. Amiran Kurtkan'ın da belirttiği gibi, bu hızlı şehirleşmenin nedenlerini tek bir olaya bağlamaya imkan yoktur¹⁰⁰. Başka bir anlatımla, büyük şehrin yeni iş olanakları ve iş koşulları, ticaret, kültür, sağlık, eğitim, tüketim ayrıcalıkları ile kırsal bölgelerin sosyo-ekonomik ve coğrafi koşullarını ilk akla gelen nedenler arasındadır. Hızlı şehirleşmeye yol açan bu çekici nedenlere Cavit Orhan Tütengil'in «Türkiyede Yola Bağlı İktisadi Değişmelerle İlgili Araştırmalar» adlı çalışmasında ortaya koyduğu veriler de eklenebilir. Tütengil, demir ve karayollarının gelişmesiyle bazı şehirlerin hızlı bir şekilde büyüdüğünü, nüfusun arttığını, daha büyük şehirlerle temasın yo-

96 Benzer bir görüşü İbrahim Yasa *Hasanoğlan* çalışmasında kanıtlamaya çalışmıştır.

97 Hilmi Ziya Ülken «Köyden Şehre Göç», *Gayret Dergisi*, Sayı : 17, Mayıs 1953, S. 4-5.

98 Tanyol, «Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketleri», S. 205-213.

99 Tanyol, a.g.m., S. 215.

100 Amiran Kurtkan, «Türkiye'de Şehirleşme Temayülleri ve İktisadi Sebep ve Neticeleri», *İş ve Düşünce*, Sayı : 214, 1 Ocak 1959, S. 7-9.

ğunlaşmasıyla toplumsal değişimin hızlandığını ve inançların, gelenek-görenek, tutum ve zihniyetin yumuşadığını belirtmektedir¹⁰¹.

Amiran Kurtkan, 1950-1958 yılları arasında şehir nüfusunun hızlı bir biçimde artmasını, yol şebekesinin o yıllarda önemli ölçüde genişlemesine bağlamaktadır¹⁰². Kurtkan, şehir nüfusunun hızlı bir biçimde artmasının diğer nedenlerini de şöyle sıralamaktadır : Sağlık koşullarının iyileştirilmesiyle köylerdeki ölüm oranlarının azalması, tarımda makinalaşma ve bunun tarım alanlarında yol açtığı işsizlik, ticaretin gelişmesiyle hizmet sektörünün genişlemesi, devlet yatırımlarının artmasıyla şehirlerde iş gücüne duyulan ihtiyaç.¹⁰³

1950-1960 dönemi sosyologları, şehirleşmenin ortaya çıkardığı bazı sorunlara da değinmişlerdir. Bunlardan Cavit Orhan Tütengil, köyden şehre göçün önemli eğitim sorunlarına neden olduğunu, büyük şehirlerdeki gecekondu ve bekar han odalarının bazı suç unsurlarını ortaya çıkardığını yazarken, köyden şehre doğru gerçekleşen bu nüfus akımını da kimsenin engelleyemeyeceğini bildirmektedir. Tütengil, bu sorunların çözümü için, köyden şehre göçü engellemek yerine, bu nüfus akımının düzenlenmesini ve kontrol altına alınmasını önermektedir. Tütengil'e göre köyden şehre gelenler kadar, «şehirli» sayısını artırabildiğimiz gün, millet olarak iyi yarınlara giden bir yol üzerinde bulunduğumuza inanabiliriz¹⁰⁴.

İncelediğimiz dönemde, şehir sosyolojisi konusunda Hilmi Ziya Ülken'in «Şehirleşme Hadiselerinin Bazı Neticeleri» ile Ziyaeddin

101 Cavit Orhan Tütengil, «Türkiye'de Yola Bağlı İçtimai Değişmelerle İlgili Araştırmalar», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt : 21, Sayı : 1-4, Ekim 1959 Temmuz 1960, S. 147-166.

102 Tütengil ve Kurtkan gibi Tanyol da, yukarıda adı geçen makalesinde yola bağlı toplumsal değişmeler konusunda, köy yollarının yapılmasıyla, kapalı bir iktisadi hayat içerisinde bulunan köylerin kasaba ve şehirlerle temaslarını artırdığını söylemektedir.

103 Amiran Kurtkan, «Türkiye'de Şehirleşme ve İktisadi Neticeleri», *İş ve Düşünce Dergisi*, Sayı : 219-220, Kasım-Aralık 1959, S. 2-7.

104 Cavit Orhan Tütengil, «Türkiye'de Köyden Şehre Akımın Doğurduğu Eğitimin Meseleleri», *Emekli Öğretmen Dergisi*, Cilt : I, Sayı : 4, Ağustos 1959, S. 5.

Fahri Fındıkoğlu'nun «Adana'nın Teşekkülü» adlı makalelerine değinmek gerekmektedir¹⁰⁵.

1950-1960 döneminde iç politika gündemine yerleşen konulardan biri de, dinsel uygulamaların tartışılmasıdır. Bu tartışmalara neden olarak C. H. P. iktidarı döneminde dinsel hayatın bazı alanlarında uygulanan yasakların D. P. iktidarı tarafından yürürlükten kaldırılması gösterilebilir. Yani, asıl sorun laiklik anlayışının farklı yorumlarıdır.

1950-1960 döneminde, din konusunda yapılan tartışmalara sosyologlar da katılmışlardır. Ancak, bu tartışmalar, din sosyolojisi kapsamına girecek kadar teorik boyutlu ve kapsamlı değildir. Gündelik ve politiktir. O nedenle de ayak üstü ve polemikler şeklindedir.

1950-1960 döneminde, sosyolojinin inceleme alanlarından biri de, örf ve adetler sosyolojisi; konuyu gündeme taşıyan sosyolog da, Cahit Tanyol'dur. Tanyol, 1954 yılında yayınladığı *San'at ve Ahlak* adlı eseriyle, örf ve adetler sosyolojisi bakımından sanat ve ahlaki incelemiş; modern toplumlardan ilkel toplumlara doğru gittikçe örf ve adetlerin ,sanat ve ahlak üzerindeki etkisinin arttığını kanıtlamaya çalışmıştır. Tanyol, 1960 yılında yayınladığı *Sosyal Ahlak* adlı eserinde de, örf ve adetlerin sosyal ahlak üzerindeki yaptırım gücünü ortaya koymaya çalışmıştır.

Tanyol, örf ve adetler konusunda çeşitli alan araştırmaları da yapmıştır. Bu tür araştırmalara örnek olarak, Gaziantep, Kilis ve Nizip'in güney bölgelerinde yaşayan Türkmenler üzerine yapılan «Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları» ile, kısmen, «Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İctimai Değişmelerinin Kontrolü»nü gösterebiliriz.

Antropoloji, Batı dışı toplumları araştırıp, sömürü koşullarını iyileştirecek bilgiler toplamayı amaçlayan bir bilim dalı olarak Batı'da ortaya çıkmış ve toplumlarla ilgili olarak pek çok teori geliştirmiştir. Batı, kendi içindeki sorunları sosyolojiyle, dışındakileri de antropoloji ile çözecektir. Bu kaygılarla antropolojiyi ku-

105 Hilmi Ziya Ülken'in makalesi için, *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı'na*, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun makalesi için de, *Türk Yurdu* Sayı : 276, Ağustos 1959'a bakınız.

ran Batı, geri kalmış olarak tanımladığı toplumlardan da kendisine yandaş bilim adamları bulmuştur. İşte 1950-1960 döneminde, Batılı antropologların kendi dışlarındaki toplumlarla ilgili olarak ortaya attıkları teorileri kabul ederek ülkemizde araştırmalar yapan yerli antropolog ve sosyologlara da rastlanmaktadır.

Batılı antropologların teorilerinin doğruluğunu ülkemizde kanıtlamaya çalışan antropolog ve sosyologların başında Nermin Erdentuğ, Mümtaz Turhan ve Turhan Yörükan gelmektedir. Erdentuğ'un *Sün* ve *Hal* ile Yörükan'ın *Çatak Köyü* araştırmalarını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Yine antropoloji bağlamında ele alınabilecek diğer çalışmalar da şunlardır : Nermin Erdentuğ'un, «Bugünün İptidailerinde «Mutilasyon» (Sakatlama) Pratiği ve Mahiyeti Hakkında» adını taşıyan makalesi ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun yer isimleri bilimi karşılığında kullandığı «antroponimi» terimini açıklayan yazısı¹⁰⁶.

Bu çalışmalardan başka antropolojik verilere dayalı olarak sosyoloji tarihi çerçevesinde ilkel toplum yapılarını, inançlarını, dünyayı algılama anlayışlarını incelemeye çalışan makalelerden de söz etmemiz gerekmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, 1950-1960 döneminde yazılan makaleler şunlardır : Nurettin Şazi Kösemihal'in «İlim Gözü ile Din ve Büyü» ile «Büyü ve Din Probleminin Bu Günkü Durumu»; Hilmi Ziya Ülken'in «İptidailerde İçtimai Bün-ye ve Din»; Turhan Yörükan'ın «İptidailerde Kutsal ve Kutsal Dışı Sahalar Ayrılığı».

Bu dönemde, sosyal psikoloji ile antropolojinin işbirliği yaparak bazı araştırmalar yürüttükleri de görülmektedir. Bu tür araştırmalarla, *ilkel insanların* heyecanları, kişilik yapıları, ahlak anlayışları Batılı antropolog ve sosyal psikologlarca ortaya çıkarılmaya çalışmış; kendi uygarlıklarının üstünlüğünü kanıtlamaya yönelik olarak geliştirdikleri bu testleri diğer toplumların kendilerine göre geriliğini ispatlamada kullanmışlardır. Bu oyunu Türk sosyologlarının bir kısmı da bilim adına büyük bir hevesle oynamışlar ve Anadolu'nun çeşitli köylerinde şahsiyet, ahlak ve heyecan testleri uygulamışlardır.

106 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, «Bizde Antroponimi», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 2, İstanbul, 1952, S. 8-12.

Sosyolojide, genelde, *ilkel toplumların* bir üst aşaması olarak kabul edilen geleneksel toplumların, özellikle sanatsal ağırlıklı kolektif ürünleri folklor başlığı altında incelenmektedir. 1950-1960 döneminde, Türk sosyologları, bu bağlamda, folklor araştırmaları da yapmışlardır¹⁰⁷.

1950-1960 dönemi sosyologları, bölge basının durumu ve önemi, radyo, televizyon ve sinemanın toplum üzerindeki etkilerini de ele alıp incelemiş ve bir bakıma iletişim sosyolojisinin temellerini atmışlardır. Bu konuda, Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Dünyası*'nın birinci sayısında «Radyonun İctimai Tesirleri Üzerine Sosyolojik Anket'i» yayınlamış; bunu, Cavit Orhan Tütengil'in «Türkiye'de Çeşitli Gazete ve Dergilerle Bölge Basını Hakkında Yapılmış Olan Yayınlar» adlı makalesi izlemiştir¹⁰⁸. Tütengil, 1954 yılında da *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar* adıyla bir kitapçık yayınlamıştır¹⁰⁹.

İncelediğimiz dönemde, iletişim konusunu sosyolojik açıdan kendisine çalışma alanı seçen sosyolog, Tahir Çağatay'dır. Çağatay, bir dizi makale ile, iletişim araçları-toplum etkilemiş; haberlerin çok hızlı bir şekilde ve belli kanallar eliyle dünyaya yayılması olayına dikkat çekmiştir. Çağatay, radyo, televizyon, sinema ve yazılı basının toplumsal değişme üzerindeki etkilerini incelemiştir¹¹⁰.

1950-1960 dönemi Türkiye sosyolojisinde, sosyolojinin diğer alanlarına ilişkin kitap ve makaleler de kaleme alınmıştır. Bunlar-

107 Folklorla hem sosyologlar ve hem de halk edebiyatçıları sahip çıkmaktadır. İncelediğimiz dönemde sosyoloji adına konuya sahip çıkan sosyolog, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. Konuyla ilgili makaleleri de; «*Türk Folklorculuğunda Anket Usulünün İlk Tatbikat*», *İş Mecmuası*, Sayı : 128, Nisan 1952, ve *Milletlerarası Müşterikler Kongresi ve Türk Folklorculuğu*, *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 54, 1 Ekim 1951.

108 Cavit Orhan Tütengil, «Türkiye'de Çeşitli Gazete ve Dergilerle Bölge Basını Hakkında Yapılmış Olan Yayınlar», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt : 21, Sayı : 4, Ekim 1959 Temmuz 1960.

109 Yazar bu kitapçığı biraz daha genişleterek 1966 yılında yeniden yayınlamıştır.

110 Çağatay'ın bu konudaki makaleleri : «Filim ve Sinemanın İctimai Önemi», «Radyo-Televizyonun İctimai Önemi», «Basının İctimai Önemi», *Türk Yurdu*, Sayı : 272-273-274, Nisan-Mayıs-Haziran 1959.

dan belki de en ilginç olanı, 1990'lı yıllarda bile üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde daha yeni yeni tartışılma ve okutulmaya başlanan *Çevre Sorunları Sosyolojisi* derslerine¹¹¹ temel teşkil edecek bir makalenin 1959 yılında *Sosyoloji Dergisi*'nde «İnsan Ekolojisinin Gelişme ve Problemleri» başlığı ile yayınlanmış olmasıdır¹¹². Yine bu dönemde Sanat Sosyolojisi¹¹³, Hukuk Sosyolojisi¹¹⁵, Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları,¹¹⁶ Küçük Gruplarla ilgili çalışmalara rastlanmaktadır¹¹⁷. Bu dönemde, Genel Sosyoloji ve Sosyoloji Tarihi ile ilgili kitap ve makale sayısı ise oldukça kabarıktır. Genel Sosyoloji ve Sosyoloji Tarihi konusunda üç ismin öne çıktığı görülmektedir: Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Şazi Kösemihal.

1950-1960 döneminde felsefeyle yoğun şekilde uğraşan, felsefenin çeşitli disiplinlerine ait konularda kitap ve makaleler yazan

111 Bildiğimiz kadarıyla, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde «Çevre ve Sosyoloji», Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde «Çevre Sorunları Sosyolojisi» dersleri okutulmaktadır.

112 Ayda Yörükkan, «İnsan Ekolojisinin Gelişmesi ve Problemleri», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14., İstanbul, 1959, S. 150-165.

113 Konuyla ilgili kitap ve makaleler: Nurettin Şazi Kösemihal, *Sanat ve Düşünce*; Hilmi Ziya Ülken, «Sanat, Düşünce ve İçtimai Bünye».

114 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun *Hukuk Sosyolojisi* adlı kitabı ile «Aile Hukuku Sosyolojisi ve Anket Usulü», «Medeni Kanunumuz Etrafında Bazı Sosyolojik Meseleler», adlı makalelerini bu bağlamda sayabiliriz. Yazarın buradaki makalelerini aynı zamanda Aile Sosyolojisi çerçevesinde de değerlendirmek mümkün.

115 Bu konuda Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun *İbn Haldun'da Tarih Te-lakkisi ve Metod Nazariyesi* adlı eserini, «Türkiye'de İbn Haldunizm», «Bugünkü Türk Tefekkürü ve Başlıca Cereyanları» adlı makalelerini; Cavit Orhan Tütengil'in *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri* adlı kitabını; Cahit Tanyol'un «Doğumunun 155.'inci Yılında Islahatçı Büyük Reşit Paşa» adlı makalesini; Hilmi Ziya Ülken'in *İslâm Düşüncesine Giriş* adlı kitabı ile «Remzi Oğuz Arık», «Yusuf Ziya Yörükkan», «Fatih Devrinde Fikir ve Kültür Hayatı», «Mevlana ve Muhiti» adlı makalelerini sayabiliriz.

116 Oğuz Arı, «İçtimai Anketler», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.

117 Oğuz Arı, «Küçük Gruplar», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.

sosyolog ise, Hilmi Ziya Ülken'dir¹¹⁸. Ülken, bu dönemde pek çok felsefi çalışmaya imzasını atmıştır¹¹⁹.

1950-1960 dönemi sosyologları uluslararası sosyoloji kongrelerini de yakından takip etmişler, bu kongrelere katılıp tebliğler sunmuş ve yönetim kurullarına seçilmişlerdir.

1949'da kurulan *Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti*'nin ilk kongresi 1950 yılında Zürih'de yapılmış ve Türkiye'den Hilmi Ziya Ülken kongrenin çeşitli komitelerinden (Sosyoloji Öğretim Komitesi, Araştırma Komitesi gibi) *Azalık Komitesi*'ne üye seçilmiştir. 2. *Uluslararası Sosyoloji Kongresi* ise 1953 yılında toplanmış ve *İçtimai Gerginlik ve Sınıflar Meselesi*'ni tartışmıştır. 3. *Uluslararası Sosyoloji Kongresi* 1956 yılında Amsterdam'da toplanarak çeşitli konulara ait bildirimleri ele almıştır. 500 kişinin katıldığı bu kongrede Türk heyetini Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Mümtaz Turhan, Nezahat Tanç ve Bedi Ziya Egemen temsil etmişlerdir. Bu kongrede, Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti* başkan vekilliğine, Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da konsey üyeliğine seçilmişlerdir. Kongrede H. Z. Ülken, «Türkeyi'de Makineleşmiş Ziraatin Akisleri ve «Medeni Hukukun Değişmesi ve Bunun Yakın Şarktaki Akisleri»; Dr. N. Tanç, «Türk Ailesi» ve «Evli Erkeklerin İntihar Nisbeti Hakkında Notlar» başlıklı tebliğlerini sunmuşlardır¹²⁰.

Bu dönemde, Türk sosyologları *Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü* kongrelerini de yakından izlemiş ve 1952 yılında toplanan

118 Bu bağlamda Hilmi Ziya Ülken'in kitap ve makalelerinden bir kısmı şunlardır. *İslâm Felsefi Tarihi*, *Felsefeye Giriş*, «İbn Sina'nın Din Felsefesi», «Gazallı ve Felsefe», «Medeniyetimizin Değerler Sistemi», «Tarih Boyunca İnsan İdeali», «Bugünün İnsanı», «Determinizm Problemi», «İrade ve Telkin», «Farabi ve İbni Sina'nın Garp Ortaçağ Düşüncesi Üzerinde Tesirlerine Dair Yeni Bazı Münakaşalar», «İdealizmin Çıkmazları».

119 Türkiye'de felsefenin durumu üzerine Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun şu görüşleri bugün de geçerli gibidir. «Felsefe (...) Türkiye için henüz bir fikir vakıası haline gelmemiştir. Bununla beraber (...) dine bağlı bir felsefeyle çeşitli Garp kaynaklarından nakledilen felsefi fikirlere rastlamak mümkündür». Alıntı için bakınız; Fındıkoğlu, «Bugünkü Türk Tefekkürü ve Başlıca Cereyanları», *Türk Yurdu*, Sayı : 245, Haziran 1955, S. 895.

120 Amiran Kurtkan, «Üçüncü Milletlerarası Sosyoloji Kongresi», *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt : 12, Sayı : 2, Haziran 1957, S. 124-133.

XV. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi'ne ev sahipliği yapmıştır¹²¹. 1954 yılında Fransa'da yapılan XVI. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi'nde ülkemizi Prof. Nurettin Şazi Kösemihal temsil etmiştir. Yine 1954 yılı Ağustos ayında Şam'da toplanan Orta Doğu Ülkelerinde Sosyal Bilimler Konferansı'na Türkiye'den Hilmi Ziya Ülken ve Ankara Üniversitesi Rektörü Hüseyin Cahit Oğuzoğlu katılmıştır. Türkiye, Mısır, Irak, İran, Suudi Arabistan, Yunanistan, Ürdün, Lübnan, Suriye'den çok sayıda sosyal bilimcinin katıldığı konferansta; kurumlar ve değerler sosyolojisi, ideoloji ve bilgi sosyolojisi, sanat sosyolojisi, din sosyolojisi, ahlak sosyolojisi, dil, hukuk, iktisat ve siyaset sosyolojileri ile aile sosyolojisi, sosyoloji tarihi, köy ve şehir sosyolojisi, felsefe, pedagoji gibi bilim dallarına ait konular tartışılmıştır¹²². Ayrıca, Hilmi Ziya Ülken, 1951 yılında Unesco'nun Yeni Delhi'de düzenlediği *Humanisme et Education en Orient et en Occident* konferansına katılmış, 1960'ta, Mexico'daki *Sosyoloji Kongresi*'ne tebliğ göndermiştir¹²³.

Tüm bu tartışma ve eleştirilerden sonra 1950-1960 dönemi Türk sosyolojisinde ortaya çıkan olguları kısaca özetlersek şu noktalarla karşılaşırız :

1 — Dönem sosyologları, en geniş anlamı ile sosyolojinin ilgi alanına giren her konuda araştırma yapmışlardır. Bazı konular derinlemesine ve çok geniş bir biçimde incelenirken, bazı konular geçiştirilmiş ya da yeterince incelenmemiştir. Bunun başlıca nedeni, sosyoloji kapsamında incelenen konuların önemli ölçüde iç ve dış konjoktüre bağlı olmasıdır.

2 — Ülkemizdeki sosyoloji gündemi genellikle dış konjoktürede meydana gelen değişmelere ve bu değişmelerin iç konjoktüre yansımalarıyla belirlenmiştir. Bu bağlamda, 1950-1960 dönemi Türk sosyolojisinde ele alınan konuları bir anlamda Anglo-Saksonların

121 *Actes du XV eme Congres Intentional De Sociologie*, Vol : I, İstanbul, 1954.

122 Daha geniş bilgi için bakınız; Hilmi Ziya Ülken, «Unesco Tarafından Davet Edilip Şam'da Toplanan Orta-Doğu Memleketlerinde İctimai İlimler Konferansı Hakkında Rapor, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956, S. 163-171.

123 Eyyüp Sanay, *Hilmi Ziya Ülken*, Ankara, 1986, S. 15.

dünya egemenliğini ele geçirmeleri ve bunun ülkemize yansımaları belirlemiştir.

3 — II. Dünya Savaşı'ndan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin galip çıkmasıyla, 1945'ten sonra Türkiye'nin Batı ile siyasi, askeri ve ekonomik işbirliğine yönelik çabalarının artması ve bu çabaların 1950'lerin başlarında oldukça yoğunlaşması, Türk sosyolojisinin ilgi alanlarını da yakından etkilemiş ve Türkiye sosyolojisini, daha yoğun ve hızlı bir Batılılaşma ile birlikte, Anglo-Saksonların bireyci yapılarının övgüsüne dayalı Science Sociale ekolünün görüşlerini benimsemeye yönelmiştir.

4 — Bu bağlamda, Türkiye sosyolojisinin birinci derecede tartışma alanını Batılılaşma, ikinci derecede bireyci bir toplumsal yapı özellikleri, üçüncü derecede de komünizm, sosyalizm ve sol düşmanlığı oluşturmuştur. Bu araştırma alanlarının yanında iç yapıdan kaynaklanan bazı tartışma konuları da gündemdeki yerini almıştır.

5 — Batı tipi bir burjuva toplumu yaratmak için hem siyasiler, hem de sosyologlar bir dizi çaba harcamışlar; siyasiler «küçük Amerika» hayalleri kurarken, sosyologlar da sınıflı bir toplum yaratmak, orta sınıfları güçlendirmek, demokrasi adına bireyciliği ve liberalizmi destekleyen çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır.

6 — 1950-1960 döneminde Batılılaşma kapsamında ele alınan konuların başında köy sosyolojisi gelmiş ve köylerin daha hızlı şekilde nasıl Batılılaşabileceklerini ortaya çıkarmak üzere kültür, zihniyet, inanç, gelenek ve göreneklerdeki değişimler, değişmeyen ve direnen unsurlar araştırılmış, değişmeye dirençli alanların yumuşatılması yolları hakkında öneriler sunulmuştur.

7 — 1940'lı yıllarda hızlanan köy araştırmaları, 1950'li yıllarda da olanca hızı ile sürmüş ve 1940'larda kurulan Köy enstitüleri'nin istenilen ölçülerde Batılı insan tipi yetiştirmediği yolunda bir grup sosyologun yoğun eleştirileriyle karşılaşmış ve enstitüler siyasi yapı gereği 1950'li yıllarda kapatılmıştır. Aynı yıllarda, bir grup sosyolog da, Batılılaşma ve Batılı anlamda «millileşme»nin yolunun köyden şehre göç etmek ve şehirde etnik bütünleşmeden geçtiğini savunmuşlardır.

8 — Anglo-Saksonların II. Dünya Savaşı'ndan üstün çıkmasıyla, Türk sosyolojisinde Science Sociale ekolü öne çıkmış ve ekol, 1950'li yıllarda neredeyse tüm sosyologlarca benimsenmiştir. Dönem sosyologlarından Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Amiran Kurtkan, Cavit Orhan Tütengil, İbrahim Yasa, Cahit Tanyol, Tahsin Demiray, Selahaddin Demirkan, Oğuz Arı ve Nurettin Şazi Kösemihal ekolün önemini vurgulamışlar, Türkiye'nin sorunlarında bu ekolün önerdiği metodların kullanılmasının yararına değinmişlerdir.

9 — 1950'li yıllarda, Ziya Gökalp sosyolojide, Durkheim ekolü bağlamında ileriye sürdüğü görüşleriyle değil, milliyetçilik anlayışı ile ve sadece iç siyasal koşulların bir gereği olarak gündemdeki yerini korurken; Prens Sabahattin'in bir başka Fransız sosyoloji ekolünden taşıdığı bireyciliğe dayalı görüşleriyle dönem boyu gündemde kalmış, dönemin neredeyse tüm sosyologlarını «saf»larına çekmiştir. Bir başka anlatımla, 1950'lerde Gökalp, milliyetçilikle özdeşleştirilerek gündemde kalırken, diğer görüşleri bir kenara bırakarak, sosyolojide Science Sociale ekolü benimsenmiştir. Yani, 1940'larda başlayan Amerikan sosyolojisinin etkisi, bu dönemde kısmen Science Sociale ekolüyle birleşerek sürmüştür. 1950'li yıllarda Science Sociale ekolünün yanında kültür antropologlarının etkisiyle fonksiyonalizm, tümevarım, tümdengelim ve tarihsel yöntem anlayışları da varlıklarını sürdürmüşlerdir.

10 — Science Sociale ekolü ve Prens Sabahattin'in görüşleri 1950'li yıllarda o kadar etkili olmuştur ki, A. Comte ve E. Durkheim'den etkilenen ülkemizin iki önemli sosyoloğu Ziya Gökalp ve Mehmet İzzet'ten izler taşıyan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Science Sociale ekolünün etkisiyle, Türkiye'de fikir ve kültür hayatının geri kalmasının nedenlerini ademi merkezîyet anlayışının gelişmemesine bağlamıştır¹²⁴.

11 — Durkheim-Gökalp ekolünden gelen bazı sosyologlar, 1950'li yıllarda Science Social ekolüne yakınlık göstermeye başla-

124 Bu konuda bakınız; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1979, S. 475; Nevin Güngör, *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Ankara, 1991, S. 7-8, 29, 76, 205-206; Amiran Kurtkan, *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Ankara, 1987, S. 2, 31, 52, 54-57, 106.

arak, toplumsal sorunları, alan araştırmaları ve tecrübi sosyolojinin yöntemleriyle çözüme önerileri sunmuştur. Cemaatçi yapıyı yoğun şekilde eleştiren, kamucu yapıdan bireyci yapıya doğru geçişin Türk toplumunu Batı'ya ve Batı uygarlığına yaklaştırma sa-vında olan sosyologlar, bireyciliğe de tam sahip çıkmayarak kelime oyunlarına yönelmişlerdir. Bireycilik yerine zaman zaman «şahsiyet», zaman zaman da «ferdiyet» ya da «ferdiyetçi yapı» kavramlarını kullanmışlardır¹²⁵. Şahsiyet ya da ferdiyet kavramlarının «ferdiyet»lik anlamına gelmediğini belirten sosyologlar, ferdiyetçi yapının özel teşebbüsün canlanması ve eğitim alanındaki sorunların giderilmesi için gerekli olduğunu söylemişlerdir.

12 — 1950-1960 dönemi Türk sosyolojisinde, sosyoloji ekol ve kavramları, düşünce ve sistemleri adeta bir geçiş dönemi yaşamıştır. Sosyologların genel görüşleri arasında da bir bütünlük yoktur. Farklı konularda birbirine ve genel çerçevelerine taban tabana zıt düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, kamucu yapıdan uzaklaşımak istenirken bireyci görüşlere de tam olarak sahip çıkılmamış ve bir «ara» toplumsal yapı kavramı olan «şahsiyet» veya «ferdiyet»e sığınılmış, başlangıçta kültür ve medeniyet kavramları ayrılırken, yavaş yavaş aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır¹²⁶. Zorunlu kültür değişmelerine karşı çıkılırken, halkın aynı yöndeki tepkileri «irtica» hareketleri kapsamında değerlendirilmiş, bazı konularda «ilerici» fikirler ortaya atılırken, bazı konularda «gerici» öneriler sunulmuştur.

13 — 1950-1960 yılları arasında, Türk sosyolojisi bir geçiş dönemi yaşarken, sosyologlar da çeşitli «cephe»ler arasında gidip gelmiş ve kesin olarak belirli bir ekolün sınırları arasında kalmamışlardır.

14 — Batılı ülkelerin II. Dünya Savaşı'ndan üstün çıkmaları kapitalizm ve demokrasi adına bir zaferdir. Bu olayın ülkemize yansıma şekli, hem komunizm ve sol düşmanlığı ve hem de ekonomide liberalizm rüzgarlarıyla kendisini göstermiştir.

15 — 1950'li yıllar, Türkiye'de komunizm, sosyalizm ve sol hareketlerin bastırıldığı yıllar olmuş ve bu sol karşıtı hareketler

125 Selahaddin Demirkan şahsiyet, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ferdiyet kavramlarını kullanmaktadır.

126 Özellikle Mümtaz Turhan'da.

bazı sosyologlar tarafından da desteklenmiştir. Solun tüm açılımları sosyologların neredeyse tamamı tarafından eleştirilirken, milliyetçilik, liberalizm ve radikal olmayan dinsel yönelimler övülmüş, hoşgörü ile karşılanmıştır.

16 — Ekonomi politikalarında liberalizm rüzgarlarının esmeye başladığı 1950'li yıllarda, dönem sosyologları da bu rüzgara kapılarak, KİT'lere karşı cephe almışlar ve devletin ekonomideki sorumluluklarını azaltmasını istemişlerdir. Liberalizmi tamamen gerçekleştirebilecek sosyo-ekonomik koşulların yetersizliğini gören bir grup sosyolog da orta sınıfları güçlendirmek amacı ve sosyal-siyaset politikaları gereği olarak, sendikacılık ve kooperatifçiliğin gelişmesi yönünde çaba harcamışlardır.

17 — Bu dönemde, kültür antropolojisinden yoğun şekilde etkilenilmiş ve «primitive» toplumların bazı özellikleri ülkemizde araştırılmıştır.

18 — Türkiye sosyolojisinin bu dönemdeki bir başka özelliği de yurt dışına açılmış olmasıdır. 1950-1960 döneminde, Türk sosyologları pek çok uluslararası sosyoloji ve sosyal bilimler kongresine katılmış, tebliğ sunmuş ve kongre yönetimlerinde bulunmuşlardır.

19 — 1950'li yılların Türkiye sosyolojisi adına bir başka önemli olay da, Hilmi Ziya Ülken'in bu yıllarda *Türk Sosyoloji Derneği*'ni kurmuş olmasıdır.

20 — Diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de Türk sosyolojisinde yoğun bir aktarmacılık yapılmış ve bazı Batılı sosyolog ve antropologların görüşleri aynen tekrarlanmıştır.

Kısaca, 1950-1960 dönemi Türkiye sosyolojisinde pek çok konu ele alınarak araştırılmıştır. Öne çıkan konuların başında, toplumsal değişme ve Batılılaşma, köy sosyolojisi, komünizm, milliyetçilik, Science Social ekolü, şahsiyetçilik, liberalizm, sosyal siyaset, din-politika tartışmaları, eğitim, göç ve şehirleşme, sanayileşme, iletişim, sosyal antropoloji ve psikoloji, örf ve adetler, folklor gelmektedir. Bu konuların öne çıkmasında, bazen dış siyasal koşullar, bazen iç siyasal-toplumsal koşullar bazen de her ikisi birlikte etkili olmuştur.

K A Y N A K Ç A

- AKYÜZ, Hüseyin, «Türk Eğitiminde Köy Enstitüleri Denemesi Üzerine Bir Araştırma» (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, Erzurum, 1977.
- ARI, Oğuz, «Küçük Gruplar», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- ARI, Oğuz, «Küçük Gruplar», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- ÇAĞATAY, Tahir, *Kapitalist İktimai Nizam ve Bugünkü Durum*, Ankara, 1958.
- ÇAĞATAY, Tahir, «Filim ve Sinemanın İktimai Önemi», *Türk Yurdu*, Sayı : 272, Nisan 1959.
- ÇAĞATAY, Tahir, «Radyo-Televizyonun İktimai Önemi», *Türk Yurdu*, Sayı : 273, Mayıs 1959.
- ÇAĞATAY, Tahir, «Basının İktimai Önemi», *Türk Yurdu*, Sayı : 274, Haziran 1959.
- ÇAĞATAY, Tahir, «Öğretim ve Eğitimde Yenilik İktimai Zaruret-tir», *Türk Yurdu*, Sayı : 275-276-277, Temmuz-Ağustos-Eylül 1959.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun, *Mehmet İzzet*, Ankara, 1987.
- DEMİRAY, Tahsin, «Modern Cemiyet İlmî'nin Kurucusu Le Play'in Hayatı», *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul, 1958.
- DEMİRAY, Tahsin, «Science Sociale'in Türkiye'ye Gelişi ve Bizdeki Tesirleri», *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul, 1958.
- DEMİRKAN, Selahaddin, «Memleketi Tanımada Rehber Tecrübi Sosyoloji», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 59-60, Mart-Nisan 1952.
- DEMİRKAN, Selahaddin, «Bağlum Köyü Tetkiki», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 7, İstanbul, 1952.
- DEMİRKAN, Selahaddin, «Türkiye'de Köy Sosyolojisi ve Problemleri», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 3, İstanbul, 1953.

- DEMİRKAN, Selahaddin, *Gerçek Demokrasiye Nasıl Geçebiliriz?*, Ankara, 1956.
- DEMİRKAN, Selahaddin, *Tecrübi Sosyolojiye Giriş*, Ankara, 1958.
- DEMİRKAN, Selahaddin, «Tanzimattan Günümüze Kadar Köycülüğümüz», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 204-205, Ağustos-Eylül 1958.
- DEMİRKAN, Selahaddin, «Türk Sosyolojisi ve Bugünkü Problemleri», *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul, 1958.
- DEMİRKAN, Selahaddin, «Türkiye'de Köy Sosyolojisi ve Öğretimi», *Emekli Öğretmen Dergisi*, Cilt : II, Sayı : 7, 30 Kasım 1959.
- DEMİRKAN, Selahaddin, *Köy Araştırmaları Kılavuzu*, İstanbul, 1960.
- DESCAMPS, Paul, *Tecrübi Sosyoloji*, Çev : N. Ş. Kösemihal, İstanbul, 1950.
- ERDENTUĞ, Nermin, «Günümüzün İptidailerinde «Mutilasyon» (Sakatlama) Pratiği ve Mahiyeti Hakkında», *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt : XIII, Sayı : 3, Eylül 1955.
- ERDENTUĞ, Nermin, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara, 1956.
- ERDENTUĞ, Nermin, *A Study on Social Structure of a Turkish Village*, Ankara, 1959.
- ERDENTUĞ, Nermin, *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki* (2. baskı), Ankara, 1971.
- ERTÜRK, Recep, «Cumhuriyet Döneminde bir Le Playci : Tahsin Demiray», *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi 1. Sayı, 1988-1989, İstanbul, 1989.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, *İçtimaiyat : Metodoloji Nazariyeleri* (Üçüncü Kitap), İstanbul, 1950.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, *İbn Haldun'da Tarih Telakkisi ve Metod Nazariyesi*, İstanbul, 1951.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Soyadlarımızın Durumu», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 105, 1 Mayıs 1950.

- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri «Prof. Mehmet İzzet'i Anarken», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 114, 1 Şubat 1951.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Dil Meselesi Hakikat», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 51, 1 Temmuz 1951.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Dil Kurumu Doğru Yolda Yürümeye Başlıyor», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 51, 1 Temmuz 1951.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri (Ahmet Halil) «Milletlerarası Müşteşrikler Kongresi ve Türk Folklorculuğu», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 54, 1 Ekim 1951.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Türkiye'de İbn Haldunizm», *Düşünce Mecmuası* Cilt : XVIII, Sayı : 125, İstanbul, 1952.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Türk Folklorculuğunda Anket Usulünün İlk Tatbikatı», *İş Mecmuası*, Sayı : 128, İstanbul, 1952.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Kooperatifçiliğin Öncüleri», *İş Mecmuası*, Sayı : 130, 1 Haziran 1952.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Bizde Antroponimi», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 2, İstanbul 1952.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Prens Sabahattin Hakkında», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 76, Ağustos 1953.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Tatbikatta Zirai ve Sanai Kredi Kooperatifçiliğimiz», *İş Mecmuası*, Sayı : 146, 1 Ekim 1953.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Aile Hukuku Sosyolojisi ve Anket Usulü», *İş Mecmuası*, Sayı : 155, 1 Temmuz 1954.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Ziya Gökalp Mektebi ve Ali Nüzhet Göksel», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 90-91, Ekim-Kasım 1954.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, *Ziya Gökalp İçin Yazdıklarım ve Söylediklerim*, İstanbul, 1955.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Gökalp'ten İntikal Eden Sosyolojik Meseleler», *İş Mecmuası*, Sayı : 161-163, Ocak-Mart 1955.

- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Sosyolizmin İkiye Bölünüşü ve Gerçek Sosyalizm», *Türk Yurdu*, Sayı : 241, Şubat 1955.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «İsim Müessesemizin Türkleştirilmesi», *Türk Yurdu*, Sayı : 242, Mart 1955.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Bugünkü Türk Tefekkürü ve Başlıca Cereyanları», *Türk Yurdu*, Sayı : 245-250, Haziran Aralık 1955.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Türk Muhaceret Sosyolojisinin Başlıca Meseleleri», *İş Mecmuası*, Sayı : 168, 1 Ağustos 1955.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «İktisadi Türkçülük ve İktisat Meclisi Meselesi», *Türk Yurdu*, Sayı : 255, Nisan 1956.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, *Ziya Gökalp Hakkında Yazılanlar*, İstanbul, 1957.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi, Bugünkü Durumu ve Bazı Sosyolojik Meseleler», *İş Mecmuası*, Sayı : 190, 1 Haziran 1957.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, *Hukuk Sosyolojisi*, İstanbul, 1958.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Medeni Kanunumuz Etrafında Bazı Sosyolojik Meseleler», *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt : XIII, Sayı : 1, Mart 1958.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «İçtimai Değişmelerimiz ve Sosyal Tabakalaşma», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt : XX, Sayı : 1-4, Ekim 1958 Temmuz 1959.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, «Adana’nın Teşekkülü», *Türk Yurdu*, Sayı : 276, Ağustos 1959.
- GÜNGÖR, Nevin *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Ankara, 1991.
- HELLING, Barbara and George, *Rural Turkey*, İstanbul, 1958.
- İZZET, Mehmet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* (3. baskı), İstanbul, 1981.

- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, «1940-1950 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi», *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi 2. Sayı, İstanbul, 1991.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, «Hasan Tanrıku'tun Eksik Kalan Fikirleri Üzerine», *Toplumbilim*, Sayı : 2, Ekim 1993.
- KOCACIK, Faruk, KONGAR, Emre, «Mehmet İzzet» (der E. Kongar), *Türk Toplumbilimcileri II*, İstanbul, 1988.
- KONGAR, Emre, *Türk Toplumbilimcileri I*, İstanbul, 1982.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, «Memleketimizde Tecrübi Sosyoloji», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul, 1950.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, İstanbul, 1956.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, «XVI. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, *Sanat ve Düşünce*, İstanbul, 1957.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, «Fransa'da Sosyolojinin Doğuşu ve Le Play Okulu», *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul, 1958.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, «The Assimilation of Occidental Civilization in Turkey», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 15, İstanbul, 1960.
- KÖYMEN, Nusret, «Köy İncelemeleri», *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul, 1958.
- KÖYMEN, Nusret, «Komünizm ve Sosyalizmle Niçin Mücadele Ediyorum», *Türk Düşüncesi*, Cilt : X, Sayı : 4, 1 Nisan 1959.
- KURHAN, Yusuf, «Eskitaş Köyü Monografisi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, 1955-1956, İstanbul, 1956.
- KURHAN, Yusuf, «Yenibedir Köyü Monografisi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, 1955-1956, İstanbul, 1956.
- KURTKAN, Amiran, «Üçüncü Milletlerarası Sosyoloji Kongresi», *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt : XII, Sayı : 2, Haziran 1957.

- KURTKAN, Amiran, *Fındıkoğlu Bibliyografyası : 1918-1958*, İstanbul, 1958.
- KURTKAN, Amiran, «Beynelmilel Kooperatifçilik Kongresi Münaşeretleriyle 1957 Türkiye'sinde Kooperatist Hareketin Durumu», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 199, 1 Mart 1958.
- KURTKAN, Amiran, «Türkiye'de Şehirleşme Temayülleri ve İktisadi Sebep ve Neticeleri», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 214, 1 Ocak 1959.
- KURTKAN, Amiran, «Türkiye'de Şehirleşme ve İktisadi Neticeleri», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 219-220, Kasım-Aralık 1959.
- KURTKAN, Amiran, «Türkiye'de Küçük Sanayinin Sosyolojik Ehemmiyeti», *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt : XX, Sayı : 1-4, Ekim 1958 Temmuz 1959.
- KURTKAN, Amiran, «Türkiye'de Sanayileşmeye Tesir Eden Sosyolojik Faktörler», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 221-222, Ocak-Şubat 1960.
- KURTKAN, Amiran, «Sosyolojik Bakımdan «Küçük Sanayi Erbabı» ve «Esnaf», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 223-224, Mart-Nisan 1960.
- KURTKAN, Amiran, *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, İstanbul, 1987.
- NESİN, Aziz, «Üniversite Heyetinin Bir Köyde Sosyolojik İncelemesi», *Sosyalizm Geliyor Savulun*, İstanbul, 1965.
- NESİN, Aziz, *Benim Delilerim*, İstanbul, 1989.
- ÖZYER-GÖK, Fatma Nur, «Mümtaz Turhan'da Batılılaşma ve Kültür Değişmeleri» (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 1990.
- SANAY, Eyüp, *Hilmi Ziya Ülken*, Ankara, 1986.
- TANYOL, Cahit, «Prens Sabahattin, İçtimai Monografi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 4-5, İstanbul, 1949.

- TANYOL, Cahit, «Örf, Adet ve Sanat», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 2, İstanbul, 1952.
- TANYOL, Cahit, «Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 7 ve 8, İstanbul, 1952-1953.
- TANYOL, Cahit, «Ziya Gökalp'in Ahlakı Şahsiyeti», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 68, 1 Aralık 1952.
- TANYOL, Cahit, *Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlak*, İstanbul, 1954.
- TANYOL, Cahit, «Ziya Gökalp», *Türk Yurdu*, Sayı : 238, Kasım 1954.
- TANYOL, Cahit, «Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük», *Türk Yurdu*, Sayı : 245, Haziran 1955.
- TANYOL, Cahit, «Ziya Gökalp ve Milli Vicdan», *Türk Yurdu*, Sayı : 246, Temmuz 1955.
- TANYOL, Cahit, «Doğumunun 155.inci Yılında Islahatçı Büyük Reşit Paşa», *Dünya ve Türkiye*, Cilt : VI, Sayı : 64, Haziran 1955.
- TANYOL, Cahit, «Muhalefetin Vazifeleri ve Demokrasi», *Dünya ve Türkiye*, Cilt : VII, Sayı : 67, Ekim 1955.
- TANYOL, Cahit, «Ana Dertler», *Dünya ve Türkiye*, Cilt : VII, Sayı : 69, Aralık 1955.
- TANYOL, Cahit, «Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- TANYOL, Cahit, *Sosyal Ahlak*, İstanbul, 1960.
- TANYOL, Cahit, «Peşke Binamlısı Köyü», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 16, İstanbul, 1961.
- TAŞÇIOĞLU, Rahmi, «Manisa İli Mütevelli Köyü Monografisi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, 1955-1956, İstanbul, 1956.
- TAŞÇIOĞLU, Rahmi, «Maina İli Kayalıoğlu Köyü Monografisi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, 1955-1956. İstanbul, 1956.

- TURHAN, Mümtaz, «Analysis of the Culturel Changes», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul, 1950.
- TURHAN, Mümtaz, «Kültür ve Medeniyet», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 43, 1 Kasım 1950.
- TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri, Sosyol Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul, 1951.
- TURHAN, Mümtaz, «Garphlaşma Hareketi ve Maarifimiz», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 45-46, Ocak 1951.
- TURHAN, Mümtaz, «Hakiki Garphlaşmanın Ameli Şartları «I-II-III», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 51-553, 1 Temmuz-Ağustos-Eylül 1951.
- TURHAN, Mümtaz, «Demokrasi Terbiyesi», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 54, 1 Ekim 1951.
- TURHAN, Mümtaz, «Dil Devrimi ve İnkılaplarımız», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 61, 1 Mayıs 1952.
- TURHAN, Mümtaz, «Yine Dil Hakkında», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 62, 1 Haziran 1952.
- TURHAN, Mümtaz, *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, İstanbul, 1954.
- TURHAN, Mümtaz, «Ziya Gökalp», *Türk Yurdu*, Sayı : 238, Kasım 1954.
- TURHAN, Mümtaz, «Türk Kültürünün Kaynaklarına İnnek Ne Demektir?», *Türk Yurdu*, Sayı : 240, Ocak 1955.
- TURHAN, Mümtaz «Kültürde Değişen ve Değişmeye Mukavemet Eden Unsurlar», *İstanbul Üniversitesi Tecrübi Psikoloji Çalışmaları*, Cilt : I, İstanbul, 1956.
- TURHAN, Mümtaz, «Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metodlar Hakkında Bazı Düşünceler», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 12, İstanbul, 1958.
- TURHAN, Mümtaz, «Teknik Değişmelerin Sosyal Tesirleri», *İstanbul Üniversitesi Tecrübi Psikoloji Çalışmaları*, Cilt : II, İstanbul, 1958.

- TURHAN, Mümtaz, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*, (2. baskı) İstanbul, 1959.
- TURHAN, Mümtaz, «Garplılaşmanın Manası», *Türk Yurdu*, Sayı : 272, Nisan 1959.
- TURHAN, Mümtaz, «İçtimai Gruplar Arasındaki Münasebetlere Tesir Eden Faktörler», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- TURHAN, Mümtaz, «Demokrasi ve İnkılaplar», *Türk Yurdu*, Sayı : 282, Mart 1960.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, «Mehmet İzzet'in Sosyolojik Fikirleri», *Atatürk Üniversitesi Yıllığı*, Ankara, 1963.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı Kavramların Değerlendirilmesi* (3. baskı), İstanbul, 1978.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Köy Enstitülerinde Sosyoloji Öğretimi», *İş Mecmuası* Sayı : 104, 1 Nisan 1950.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Ölümünün XXVL Yılında Ziya Gökalp», *İş Mecmuası*, Sayı : 110, 1 Ekim 1950.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Ziya Gökalp ve Kadınlık», *İş Mecmuası*, Sayı : 126, 1 Aralık 1951.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, *Prens Sabahattin*, İstanbul, 1954.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar (1869-1953)*, İstanbul, 1954.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «İhsaniye Köyü İncelemesi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 9, İstanbul, 1954.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Ziya Gökalp'in Yazılarında Görülen Değişik İmzalar ve Takma Adlar», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 9, İstanbul, 1954.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Ziya Gökalp Üzerine Notlar», *İş Mecmuası*, Sayı : 158, 1 Ekim, 1954.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*, İstanbul, 1956.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan *Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul, 1956.

- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Keçiller Köyü İncelemesi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Ziya Gökalp Üzerine Notlar», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Öğretmenin Okul Dışı Çalışmaları», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 204-205, Ağustos-Eylül 1958.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Türkiye’de Yola Bağlı İctimai Değişmelerle İlgili Araştırmalar», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt : XXI, Sayı : 1-4, Ekim 1959 Temmuz 1960.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Türkiye’de Köyden Şehre Akımın Doğurduğu Eğitim Meseleleri», *Emekli Öğretmen Dergisi*, Cilt : I, Sayı : 4, Ağustos 1959.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Türkiye’de Çeşitli Gazete ve Dergilerle Bölge Basını Hakkında Yapılmış Olan Yayınlar», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt : XXI, Sayı : 1-4, Ekim 1959 Temmuz 1960.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, «Bir Eğitim Sistemi Aranıyor», *Bilgi Mecmuası*, Sayı : 145, Nisan 1959.
- ÜLKEN-KÖSEMİHAL-TANYOL, Hilmi Ziya-Nurettin Şazi Kösemihal Cahit, «Karataş Köyü Monografisi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul, 1950.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Sociology in Turkey», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 6, İstanbul, 1950.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, İstanbul, 1951.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Türkiye’de Köy Sosyolojisi», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 1, İstanbul, 1951.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Sosyolojinin Sınırları», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 1, İstanbul, 1951.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «1950 Zurich Milletlerarası Sosyoloji Kongresi», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 1, İstanbul, 1951.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Fatih Devrinde Fikir ve Kültür Hayatı», *Sosyoloji Dünyası* Sayı : 3, İstanbul, 1953.

- ÜLKEN, Hilmi Ziya, Türkiye'de İş Göçleri», *Sosyoloji Dünyası*, Sayı : 3, İstanbul, 1953.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Köyden Şehre Göç», *Gayret Dergisi*, Sayı : 17, Mayıs 1953.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesine Giriş*, İstanbul, 1954.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Anadolu Köylerine Dair Ciddi Araştırmalar», *Türk Düşüncesi*, Cilt : I, Sayı : 3-4, 1 Şubat 1 Mart 1954.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Determinizm Problemi», *Türk Düşüncesi*, Cilt : II, Sayı : 7 ve 8, 1 Haziran ve 1 Temmuz 1954.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Kültür ve Medeniyet», *Türk Düşüncesi*, Cilt : III, Sayı : 13, 1 Aralık 1954.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Makamına», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 9, İstanbul, 1954
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Remzi Oğuz Arık», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : III, Sayı : 1-2, Ankara, 1954.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Yusuf Ziya Yörükân», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : III, Sayı : 1-2, Ankara, 1954.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Kapalıçarşı ve Ortaçağ İktisadi», *Türk Ekonomisi*, Cilt : XII, Sayı : 138, Aralık 1954.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Sosyolojinin Problemleri*, İstanbul, 1955.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Rehberi*, İstanbul, 1955.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Mevlana ve Muhiti», *Türk Düşüncesi*, Cilt : III, Sayı : 14, 1 Ocak 1955.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Filoğraf M. İzzet», *İş Mecmuası*, Sayı : 170, 1 Ekim 1955.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Dünyada ve Türkiyede Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları*, İstanbul, 1956.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Unesco Tarafından Davet Edilip Şam'da Toplanan Orta-Doğu Memleketlerinde İctimai İlimler Konferansı Hakkında Rapor», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956.

- ÜLKENT-TANYELİ, Hilmi Ziya-Ayda, «Gönen Bölge Monografisi», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Veraset ve Cemiyet*, İstanbul, 1957.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *İslâm Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1957.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, İstanbul, 1957.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Gazzali ve Felsefe», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : IV, Sayı : 3-4, Ankara, 1957.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Milletlerarası Sosyoloji Kongresi», *İş ve Düşünce Mecmuası*, Sayı : 195, 1 Kasım 1957.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Dünyada Science Sociale», *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul, 1958.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Şehirleşme Hadiselerinin Bazı Neticeleri», *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul, 1958.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Reform : Kültür Değişmeleri», *Modern Türkiye İçin Dinimizde Reform : Kemalizm*, Sayı : 7, Haziran, 1958.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «İdealizmin Çıkmazları», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : V, Ankara, 1958.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Sanat Düşünce ve İçtimai Bünye», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «İptidailerde İçtimai Bünye ve Din», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Değerler ve İnanma Problemleri Hakkında Bazı Notlar», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : VII, Ankara, 1960.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Farabi ve İbn Sina'nın Garp Ortaçağ Düşüncesi Üzerindeki Tesirlerine Dair Yeni Bazı Münakaşalar», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : VII, Ankara, 1960.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «İçtimai Değişmeler ve Dil Değişmeleri», *VII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957'den Ayrı Basın*, Ankara, 1960.

- ÜLKEN, Hilmi Ziya, «Türkiye’de Batılaşma Hareketi», *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt : VIII, Ankara, 1961.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1979.
- YASA, İbrahim, *Hasanoğlan Köyünün İctimai-İktisadi Yapısı*, Ankara, 1955.
- YASA, İbrahim, *Problems of Outlying Rural Administration in Turkey*, Ankara, 1956.
- YASA, İbrahim, *Socia-Economic Structure of a Turkish Village*, Ankara, 1957.
- YASA, İbrahim, «Köylerin Sosyolojik Bakımdan İncelenmesinde Bazı Esaslar», *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt : XIV, Sayı : 1, Mart 1959.
- YASA, İbrahim, «Örenkolay Araştırmalarında Gözlem ve Mülakat Metodlarının Önemi», *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt : XIV, Sayı : 2-3, Temmuz 1959.
- YASA, İbrahim, *Sindel Köyünün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1960.
- YÖRÜKAN, Ayda, «İnsan Ekolojisinin Gelişme ve Problemleri», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- YÖRÜKAN, Turhan, «İptidailerde Kutsal ve Kutsal Dışı Sahalar Ayrılışı», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 9, İstanbul, 1954.
- YÖRÜKAN-CEBE, Turhan-Turgut, «Çatak Köyü Araştırması», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 10-11, İstanbul, 1956.
- YÖRÜKAN, Turhan, «Temel Şahsiyet ve Kültür», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.
- YÖRÜKAN, Turhan, «Vineland Sosyal Olgunluk Skalası», *Sosyoloji Dergisi*, Sayı : 13-14, İstanbul, 1959.